

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ „SFÂNTUL DUMITRU STĂNILOAE”
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
DOMENIUL: TEOLOGIE SISTEMATICĂ, DISCIPLINA MISIOLOGIE ORTODOXĂ

TEZĂ DE DOCTORAT

**Conceptul de dezvoltare personală în neospiritualismul actual. O evaluare
misiologică
- REZUMAT -**

Coordonator științific:

Pr. Prof. Univ. Dr. Gheorghe Petraru

Doctorand:

Vrabie Iulian-Constantin

Iași, 2026

CUPRINSUL REZUMATULUI

Introducere.....	3
Motivație.....	3
Scopul și obiectivele lucrării.....	4
Încadrarea în domeniul tematic.....	6
Stadiul cercetării actuale.....	6
Metodologia de cercetare.....	17
Structura lucrării.....	18
Concluzii.....	24
Cuprins <i>in extenso</i>.....	28
Bibliografie.....	33

Introducere

1. Motivație

Contextul actual poartă pecetea unor transformări care trebuie să constituie un subiect de interes pentru fiecare persoană care încearcă să se raporteze într-un mod autentic la scopul existenței sale, acela de a încerca să se apropie de sfințenie pe cât mai mult posibil.

În acest sens, lecturând articolul Părintelui Dumitru Stăniloae – *Natură și har în teologia bizantină* –, în partea finală a acestuia mi-a atras atenția un pasaj care făcea referire la faptul că „nu în urmărirea unor scopuri individualiste stă dezvoltarea personalității umane, ci în adâncirea activă a raportului de iubire cu semenii săi, iar modelul și izvorul de putere al acestei iubiri îl are în Hristos, care e din acest punct de vedere omul desăvârșit, întrucât e și Dumnezeu”¹.

Primul gând a fost la numeroasele cărți de dezvoltare personală care se proliferază în ultimii ani și la toate formele prin care procesul actual de dezvoltare personală, așa cum încearcă să se contureze în înțelesul de astăzi, se impune în diferite cadre sociale. Aceste forme de creștere personală au o perspectivă diferită de ceea ce menționa Sf. Nicolae Cabasila.

În primul rând, caracterul individualist este cel care primează în orice context, iar de multe ori, raportarea la celălalt este contextuală. Să nu mai spunem că, în cele mai multe cazuri, prezența lui Hristos este una relativă, fără a avea un impact prea mare în creșterea omului ca persoană. Plecând de la aceste observații, am considerat că abordarea unei teme legate de dezvoltarea personală în contextul neospiritualismului actual este mai mult decât necesară pentru teologia misionară, care în aria sa de cercetare cuprinde și dialogul cu anumite ideologii, percepții, perspective răspândite în diferite contexte sociale. Acest imbold a fost dezvoltat și de faptul că abordarea unei astfel de teme în spațiul teologic contemporan, care să intre într-un dialog direct cu diferite teorii ale dezvoltării personale, în afară de câteva mențiuni prin anumite lucrări, lipsește cu desăvârșire. Posibilitatea oferită este aceea de a deschide o perspectivă teologică creștină la problemele și preocupările actuale, evidențiind, în același timp, abordarea teologică în dialog cu

¹Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, „Natură și har în teologia bizantină”, în: *Ortodoxia*, XXVI (1974), 3, p. 431.

celelalte arii de cercetare, ca psihologia sau filosofia. Importanța și sensul dezvoltării omului ca persoană a fost mereu în centrul subiectelor de antropologie teologică și în scrierile Sfinților Părinți, fiind dezvoltată o viziune despre om care poate crește în calitate sa doar prin cultivarea comuniunii cu semenii și cu Dumnezeu, iar în Dumnezeu cu întreaga creație.

În același timp, un alt motiv pentru care am ales pentru cercetare această temă a fost și îndemnul Părintelui Profesor Gheorghe Petraru, care îmi este îndrumător pe parcursul acestui demers științific, datorită elementului de noutate pe care îl presupune. Dar, pe lângă necesitatea și importanța abordării acestei teme pentru teologia misionară, precum și noutatea subiectului, am avut ocazia și de a reuși să îmi clarific anumite aspecte ce făceau parte din aria de interes personal.

2. Scopul și obiectivele lucrării

Scopul tezei este de a analiza modul în care conceptul de *dezvoltare personală* este preluat și interpretat în curentele neospiritualiste contemporane și de a evalua implicațiile acestui fenomen din perspectiva teologiei misionare, în vederea identificării provocărilor și oportunităților pentru teologia și practica misiunii.

Dintre *obiectivele generale* ale tezei, amintim:

- evidențierea profilului antropologic ortodox;
- sensul dezvoltării personale promovat de contextul actual;
- relevanța antropologiei ortodoxe în dialog cu preocupările umaniste actuale;
- oferirea unui model de creștere personală omului contemporan în căutare de sens și de împlinire;

- răspunsul Bisericii, prin dimensiunea ei misionară, provocărilor datorate neospiritualismului actual.

Dintre *obiectivele specifice* ale tezei putem menționa:

- clarificarea conceptuală care constituie fundamentul elementelor de analiză pe parcursul cercetării;
- o analiză critică a conceptului de dezvoltare personală și semnificația acestuia în sensul actual reprezintă un obiectiv important pentru că unul dintre aspectele necesare pe care fiecare persoană umană trebuie să le aibă în vedere pe parcursul dezvoltării sale umane este acela de a descoperi și de a identifica valoricul în viața sa. De multe ori, tendința

- de a rămâne la suprafața lucrurilor este mare și, din această cauză, ancorarea într-un orizont pertinent poate deschide alte perspective. Datoria noastră este, spunea Emiliano Timiades, „să vedem cum putem să-I răspundem lui Dumnezeu trăind în diferite situații istorice, ascultând ceea ce are Dumnezeu să ne spună, căci este o nesăbuintă să dorești să adaptezi Evanghelia la ceea ce credem noi că este necesar”². Acest lucru presupune însă ceea ce este foarte important, și anume spiritul critic, „prin care omul se străduiește să distingă ceea ce are valoare, de ceea ce nu are valoare în existența sa”, fiind vorba de acel „dar al deosebirii”, filosofie a vieții, de care vorbește Sf. Antonie cel Mare³;
- realizarea unui răspuns sistematic, bazat pe învățătura ortodoxă, la semnificația și sensul pe care îl propune societatea contemporană conceptului de dezvoltare personală;
 - evidențierea modelului de creștere personală reflectat în scrierile biblice, patristice și ale teologilor contemporani;
 - stabilirea anumitor puncte de legătură sau diferențe dintre ceea ce propune teologia răsăriteană și preocupările umaniste actuale;
 - reliefarea modului în care se prezintă direcțiile neospiritualismului actual ca o alternativă omului contemporan și evidențierea limitărilor și insuficiențelor acestora;
 - expunerea modului cum a pătruns modelul dezvoltării personale după curentul neospiritualist actual în societatea românească;
 - prezentarea rolului pe care îl are misiunea Bisericii în societatea contemporană de a direcționa căutările omului către modelul de împlinire a umanității propus de Mântuitorul Hristos, în Care, prin asumarea umanității în ipostasul Său dumnezeiesc, a ajuns la deplina ei actualizare;
 - identificarea metodelor și a modurilor prin care Biserica, în dimensiunea ei misionară, transmite că adevărata creștere personală nu se reduce la tehnici psihologice sau motivaționale, ci presupune creșterea spirituală și maturizarea în comuniune cu Dumnezeu și cu aproapele.

² Emilianos TIMIADES, *Preot, parohie, înnoire*, trad. P. Brusanowschi, Ed. Sophia, București, 2001, p. 213.

³ Pr. Prof. Dr. Gheorghe POPA, *Introducere în Teologia Morală-principii și concepte generale*, Ed. Trinitas, Iași, 2003, pp. 10-11.

3. Încadrarea în domeniul tematic

La centenarul conferinței de la Edinburgh din 2010 s-a accentuat dimensiunea spirituală a misiunii⁴. Motivul indicat a fost interesul crescând pentru spiritualitate, care se naște din nevoia omului de a umple vidul pe care îl lasă de multe ori viața agitată sau de a căuta sensul unei vieți cu adevărat împlinite. Importanța și necesitatea abordării unei astfel de teme pentru teologia misionară constă în faptul că omul, în căutarea de alternative și soluții la propria viață, acceptă de multe ori rețete sau practici care îi promet răspuns și rezultat imediat, dar care, din păcate, nu fac altceva decât să promoveze o ieșire din sistem, oferind propria religiozitate, redescoperirea propriului sine cu valențe individualiste și pseudo-religioase, în termenii individualismului modern „să am grijă de mine însumi”⁵.

Din punct de vedere misionar, oportunitatea unei astfel de abordări este mai mult decât prioritară, pentru a indica pericolul unei astfel de tendințe cu rezonanțe în diverse aspecte ale vieții.

4. Stadiul cercetării actuale

În ultima perioadă, literatura dezvoltării personale are un loc bine stabilit în cadrul unor edituri importante prin colecții specifice, cum ar fi Editura Litera, care promovează colecția numită *Introspectiv* și oferă o gamă largă de lucrări ce acoperă o arie tematică diversificată din acest domeniu. În acest sens putem menționa lucrările psihoterapeutului Jorge Bucay, unul dintre cei mai importanți scriitori din America de Sud, *Calea spiritualității - cum să ajungi în vârf și să îți continui urcarea*, *Calea întâlnirii - cum să îl descoperi pe celălalt*, *Calea lacrimilor - cum să faci față despărțirilor*. De asemenea, lucrările lui Osho: *Călătoria devenirii umane*, *Compașiunea - suprema înflorire a iubirii*, *Conștientizarea-cheia pentru a trăi în armonie*, *Cartea înțelegerii* sau ale lui Dale Carnegie: *Principiile succesului*, *Cum să ai o viață mai bună*, *Cum să învingi grijile*

⁴ Wonsuk MA, Kenneth R. ROSS, „Introduction: The spiritual dimension of Mission”, în: *Mission Spirituality and authentic discipleship*, Regnum Edinburgh Centenary Series, Vol. 14, Regnum Books International, 2013, pp. 1-5.

⁵ Pr. Nicolae ACHIMESCU, *Noile mișcări religioase*, Ed. Limes, Cluj, 2012, pp. 51-52.

și stresul sunt reprezentative în acest sens. Dintre autorii mai cunoscuți putem menționa și pe John Maxwell, Napoleon Hill, Thich Nhat Hanh sau Deepak Chopra.

Editura Curtea Veche are colecția *Biblioterapia*, cu titluri ca *Forța binelui* de Daniel Goleman, *A deveni tu însuși în lumina științei și a Bibliei* de Thierry Magnin, *În căutarea sinelui* de Dr. Phillip McGraw, *Drumul către tine însuși și mai departe* de Scott Peck, *Puterea prezentului* de Eckhar Tolle sau *Iertarea și compasiunea* de Alice Wheaton. Printre alte edituri care acordă importanță acestui subiect putem enumera Editura Trei, Meteor Press sau Elena Francisc Publishing.

Lucrări care analizează modul în care a evoluat de-a lungul timpului acest interes pentru creșterea și dezvoltarea personală sunt cele ale lui Michel Foucault, *The care of the self*, apărută la editura Pantheon Books, New York, în anul 1984 sau Matthew Archibald, *The evolution of self-help*, apărută în anul 2008 la editura Palgrave Macmillan sau articolul lui Barath Arpad, *Self Help in Europe 1979-1989. A critical review*, în *Health Promotion International*, Vol. 6, No.1, Oxford University Press, 1991.

De asemenea putem aminti scrierile lui Tom Butler Bowdon, în care autorul încearcă să pună la dispoziția cititorului câteva dintre cele mai importante lucrări despre această preocupare pentru om și dezvoltarea sa, care au apărut la editura Meteor Press în anii 2008 și 2009: *50 cărți fundamentale pentru dezvoltarea personală*, *50 cărți fundamentale de spiritualitate* și *50 cărți fundamentale de psihologie*. În aceeași categorie putem include și lucrarea lui Riklan David, *Self improvement - the top 101 experts that help us improve our lives* Published by Self Improvement Online, www.SelfGrowth.com.

În privința contribuțiilor științifice cu privire la tema dezvoltării personale, în spațiul românesc putem menționa o lucrare de doctorat elaborată de Trifan Iulia Elena în anul 2016, cu titlul *Instituții și practici de dezvoltare personală. O perspectivă antropologică*, în domeniul Științelor politice, și teza de doctorat elaborată de Iulia Cristina Timofti în anul 2012 cu titlul *Dezvoltarea personală* și publicată la Editura Alma Mater din Bacău în domeniul psihologiei.

O lucrare importantă pe tema dezvoltării personale în domeniul psihologiei este cea coordonată de Iolanda Mitrofan, cu titlul *Orientarea experiențială în psihoterapie-dezvoltare personală, interpersonală, transpersonală*, apărută în Colecția Alma Mater la Editura S.P.E.R., în anul 2000, în care scoate în evidență faptul că orientarea umanist experiențială în psihoterapie este centrată pe dezvoltarea personală, interpersonală(de grup) și mai nou transpersonală. Toate

psihoterapiile experiențiale sunt preocupate de dinamica transformărilor și restructurărilor intrapsihice și interpersonale, lansând persoana pe o traiectorie de maturizare, participare și decizie responsabilă în procesul propriei deveniri, pe stimularea potențialului de autoactualizare și autodezvoltare de integrare armonioasă în raport cu sine, cu alții și cu lumea. Aceasta presupune un efort constant, progresiv de extensie a conștiinței de sine, de autocunoaștere și de unificare bio-psiho-socio-spirituală.

În străinătate se remarcă lucrarea lui James Loder, *The Logic of the Spirit - human development in theological perspective*⁶. Accentul pe care îl pune Loder este acela că interpretarea teologică creștină trebuie să influențeze studiile despre dezvoltarea umană. Studiul dezvoltării umane este și studiul părții spirituale a ființei umane. De aceea subliniază impactul pe care îl are dimensiunea spirituală a omului în dezvoltarea acestuia. Metoda pe care o propune Loder este metoda interdisciplinară ce presupune interacțiunea dintre teoriile dezvoltării umane și înțelegerea teologică a omului în dimensiunea sa spirituală, iar acest lucru ar deschide noi dimensiuni ale fenomenului uman. Studiul dezvoltării umane ca dezvoltare a egoului uman nu ar fi posibil pentru că umanitatea are finalitate deschisă, altfel ar exclude axa ce presupune și dezvoltarea spirituală.

Dezvoltarea umană transpusă într-un context teologic presupune relaționalitatea dintre două dimensiuni ale timpului. Hristos străbate istoria astfel încât apare în deplinătatea timpului nostru prezent. Astfel relația dintre om și divin devine hristomorfică, iar noi dorim să ne definească acest hristomorfism dinamic pentru că în umanitatea noastră dorim să ne unim spiritual cu Hristos, El fiind nu ca model, ci trebuind să locuiască în noi în virtutea legăturii dintre natura umană și divinitate. Acest aspect este numit de Loder *Analogia spiritus* - nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine, iar în umanitatea noastră noi suntem transformați mereu și mereu ca unii ce ne vedem în El cel după care trebuie să ne conformăm. Aceasta înseamnă că umanitatea și toată creația este transformată.

De asemenea sunt de menționat articolele care analizează gândirea lui Loder, și anume cele scrise de Jong Hwa Lee „*A study of James E. Loder on human development in relation to church ministry leadership*, în Torch Trinity Journal, nr. 6., 2003 și a lui Esther Lightcap Meek *James Loder – the logic of the spirit in human thought and experience*, în Tradition and Discovery: The Journal of the Polanyi Society, vol. 42, no. 2, 2015-2016.

⁶ James LODER, *The Logic of the Spirit-human development in theological perspective*, Jossey Bass Publishers, San Francisco, 1998.

Literatura contemporană privind dezvoltarea personală și spirituală reflectă o diversitate de perspective, de la psihologia clasică și terapiile moderne până la reflecțiile asupra impactului tehnologiei și la analize sociologice sau religioase. Cărțile selectate în această bibliografie urmăresc să ofere o privire amplă asupra modului în care omul își caută sensul, echilibrul interior și plenitudinea existenței, într-o lume marcată de schimbări culturale și tehnologice rapide.

În privința analizei terminologice am folosit o serie de dicționare și enciclopedii relevante în domeniile psihologiei, filosofiei sau teologiei. O să încercăm să prezentăm, printr-o evaluare succintă, lucrările care sunt mai reprezentative:

- **Ioan Oprea, în „Etimologia verbului a se dezvolta” (Diacronia, XXIX, 1983–1984)** - studiu lingvistic axat pe originea și evoluția semantică a verbului „a se dezvolta”. Oferă un fundament etimologic și conceptual pentru utilizarea ulterioară în științele umaniste.

- **David Matsumoto, *The Cambridge Dictionary of Psychology* (2009)** - dicționar psihologic modern, cu definiții clare ale conceptelor cheie. „Personal development” este explicat în termenii psihologiei dezvoltării și ai proceselor cognitive, emoționale și sociale. Pune accent pe dimensiunea empirică și pe mecanismele observabile ale dezvoltării umane.

- **Roland Doron, Françoise Parot (eds.), *Dicționar de psihologie* (2006)** - oferă o abordare comprehensivă a termenilor psihologici, inclusiv a celor legați de dezvoltarea umană (maturizare, autonomie, motivație). În raport cu dezvoltarea personală, scoate în evidență echilibrul dintre aspectele biologice, cognitive și sociale.

- **Neil Salkind (ed.), *Encyclopedia of Human Development* (2006)** - lucrare enciclopedică fundamentală pentru studiul dezvoltării umane de la naștere până la maturitate. Abordează dezvoltarea personală ca proces global, integrând dimensiunile educaționale, sociale, culturale și psihologice. De asemenea oferă o viziune interdisciplinară, utilă în legătura cu formarea integrală a persoanei.

- **Elisabeth Clément (ed.), *Filosofia de la A la Z* (1999)** - dicționar filosofic ce analizează concepte legate de om, existență și cunoaștere. Din perspectiva dezvoltării personale, subliniază rolul reflecției filosofice în construirea sensului vieții.

- **Constantin Noica, *Devenirea întru ființă* (1998)** - lucrare de ontologie, pune accent pe dinamica dintre „ființă” și „devenire”. Relevanța pentru dezvoltarea personală este că Noica oferă un fundament filosofic – omul se definește prin procesul de a deveni ceea ce este chemat să fie, într-o tensiune continuă între potențial și actualizare.

- **Andrew Colman (ed.)**, *Oxford Dictionary of Psychology (2003)* - dicționar de referință în psihologie, care clarifică terminologia specifică. În ceea ce privește dezvoltarea personală, prezintă concepte operaționale (învățare, adaptare, autoreglare). **Vasile Cristescu**, *Persoană și comuniune în creștinism și filosofie (2008)* - abordare interdisciplinară între teologie și filosofie. Pune accent pe dimensiunea relațională a persoanei, văzută nu doar ca individ autonom, ci ca ființă în comuniune. Relevanța pentru creșterea personală constă în faptul că acest volum subliniază aspectul spiritual și comunitar, completând perspectivele psihologice și filosofice.

Spiritualitatea răsăriteană a constituit dintotdeauna un cadru privilegiat pentru înțelegerea creșterii personale, fiind orientată nu doar spre dimensiunea psihologică a omului, ci mai ales spre îndumnezeirea lui prin comuniunea cu Dumnezeu. Literatura de spiritualitate cuprinsă în această bibliografie oferă o panoramă amplă asupra diferitelor abordări – de la tratatele clasice de ascetică și mistică, până la analizele teologice contemporane privind raportul dintre spiritualitate, cultură și viața eclezială.

Astfel, marii teologi ortodocși contemporani, precum **Pr. Dumitru Stăniloae** sau **Mitropolitul Ierotheos Vlachos**, prezintă spiritualitatea ca proces terapeutic și pedagogic al sufletului, înrădăcinat în viața Bisericii și în experiența Sfinților Părinți. În același sens, lucrările lui **Tomas Spidlik** și **Philip Sheldrake** plasează fenomenul spiritualității într-un dialog interdisciplinar, relevând dimensiunea sa universală și actuală.

În paralel, reflecțiile unor autori precum **Olivier Clément** sau **Preafericitul Daniel** aduc în prim-plan provocările lumii moderne, subliniind necesitatea ca spiritualitatea să fie înțeleasă nu ca refugiu individualist, ci ca dinamism comunitar, orientat spre comuniune și mărturie.

Totodată, în contemporaneitate s-au afirmat și numeroase **spiritualități alternative** – precum mișcarea *New Age*, neospiritualismul sau transhumanismul cu accente mistice – care propun alte căi de autodepășire și sens existențial. Acestea, deși încearcă să răspundă unor nevoi autentice de interioritate și echilibru, diluează dimensiunea personal-comunitară și revelată a experienței spirituale. Din această perspectivă, studiul comparativ dintre spiritualitatea ortodoxă și aceste forme alternative permite o înțelegere mai nuanțată a aspirațiilor omului contemporan și relevă unicitatea viziunii creștine asupra mântuirii și îndumnezeirii.

În continuare vom evalua lucrările mai semnificative din această perspectivă:

- **Kevin M. Berger**, „**An integral approach to spirituality: The Orthodox Spirituality of Dumitru Stăniloae**” (2004) - articol de sinteză care analizează spiritualitatea ortodoxă a Părintelui Stăniloae, văzută ca o abordare integratoare a persoanei. Arată cum tradiția ortodoxă contribuie la creșterea personală prin comuniunea cu Dumnezeu.
- **Hierotheos Vlachos**, *Orthodox Spirituality – a brief introduction* (1994) – introducere în spiritualitatea ortodoxă, cu accent pe dimensiunea terapeutică a vieții duhovnicești. Biserica este prezentată ca „spital duhovnicesc” – viziune aplicabilă creșterii umane.
- **Pr. Dumitru Stăniloae**, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe* (2002) – lucrare fundamentală despre viața spirituală, etapele urcușului duhovnicesc (curățire, luminare, îndumnezeire). Fundamentează teologic drumul dezvoltării spirituale.
- † **Daniel**, *Teologie și spiritualitate* (2022) – evidențiază legătura dintre reflecția teologică și trăirea spirituală, actualizând dimensiunea pastorală a spiritualității.
- **Tomáš Špidlík**, *Spiritualitatea Răsăritului creștin* (2005) – manual sistematic despre spiritualitatea ortodoxă răsăriteană. Oferă un cadru clasic pentru înțelegerea dezvoltării spirituale în Ortodoxie.
- **Philip Sheldrake**, „**Spirituality and Theology**”, în *Companion Encyclopedia of Theology* (2003) – analizează raportul dintre spiritualitate și reflecția teologică, clarifică faptul că spiritualitatea este o dimensiune constitutivă a dezvoltării integrale a persoanei.
- **Dr. Albert Rossi**, *Cum să devii o prezență vindecătoare, Doxologia, Iași, 2018* - explorează dimensiunea vindecării sufletești prin relația cu celălalt. Autorul arată cum prezența autentică, plină de dragoste și atenție, poate aduce mângâiere și transformare spirituală. Pune accent pe comuniune și pe dimensiunea pastorală a creșterii personale.
- **Frédéric Lenoir**, *Mic tratat de viață interioară, Paralela 45, București, 2012* - eseu filosofico-spiritual care abordează arta de a cultiva liniștea interioară, echilibrul și sensul vieții. Propune o viziune accesibilă pentru omul modern asupra introspecției și a creșterii personale.
- **Pr. Dumitru Stăniloae**, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă* (2004) - analizează Liturghia ca spațiu de comuniune și de transformare a persoanei. Arată cum experiența euharistică este fundament al dezvoltării spirituale.

- Kallistos Ware, „In the image and likeness: the uniqueness of the human person” (1996) - eseu despre unicitatea persoanei umane create după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Subliniază demnitatea și chemarea omului spre comuniune și îndumnezeire.
- Thierry Magnin, *A deveni tu însuși în lumina științei și a Bibliei* (2007) - dialog dintre știință și credință asupra identității umane. Propune integrarea dintre dimensiunea științifică și cea spirituală a dezvoltării personale.
- Panayotis Nellas, *Omul – animal îndumnezeit* (1999) - clasic al antropologiei ortodoxe, descrie omul ca ființă chemată la transfigurare. Oferă fundament patristic pentru dezvoltarea spirituală ca proces de îndumnezeire.
- Alexander Schmemmann, *Liturghie și viață* (2014) - prelegeri despre legătura dintre viața liturgică și desăvârșirea creștină. Liturghia este prezentată ca formă de educație și formare integrală a persoanei.
- Lucia Iorga, *De la ateism la sfințenie* (2007) - studiu psihologic asupra motivației religioase. Arată dinamica interioară a trecerii de la negarea lui Dumnezeu la sfințenie.
- Pr. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos sau restaurarea omului* (1993) - lucrare fundamentală despre Hristos ca sens și restaurare a umanității.
- Pr. Prof. Dr. Gheorghe Popa, *Introducere în Teologia Morală* - tratează principiile moralei ortodoxe, oferind cadrul moral pentru creșterea integrală a persoanei.
- Pr. Ioan C. Teșu, „Lumea și raționalitatea...” (2002) - articol despre modul în care Pr. Stăniloae interpretează lumea și raționalitatea divină.
- Pr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I (1978) - lucrare sistematică de teologie dogmatică. Fundamentează antropologia creștină și creșterea personală ca îndumnezeire.
- John Behr, *A deveni om* (2017) - studiu teologic despre identitatea umană în lumina lui Hristos. Omul se definește în raport cu Întruparea.
- Olivier Clément, *Questions sur l'homme* (1972) - reflecții despre condiția umană și sensul existenței. Este o filosofie creștină a persoanei.
- Anastasios Yannoulatos, *Ortodoxia și problemele lumii contemporane* (2003) - analizează provocările lumii moderne pentru credința ortodoxă. Arată spiritualitatea ca răspuns la crizele lumii actuale.

- John Zizioulas, *Ființa eclesială* (1996) - lucrare clasică despre persoană și comuniune în teologia ortodoxă. Definește persoana prin relație și comuniune.
- Jean-Claude Larchet, *La divinisation de l'homme selon Saint Maxime le Confesseur* (1996) - analiză a teologiei Sfântului Maxim despre îndumnezeire. Oferă fundament patristic pentru transformarea și desăvârșirea persoanei.
- **Gian Kumar**, *Neo-spiritualism* (articol online, 2023) – abordare despre „noua spiritualitate” ca fenomen global. Arată alternativele secularizate ale căutării de sens.
- **Gordon Lynch**, *The New Spirituality: An Introduction to Progressive Belief in the 21st Century* (2007) - analizează noile forme de spiritualitate progresivă. Surprinde transformările spirituale în context secular.
- **Jeremy Carrette, Richard King**, *Selling Spirituality: The Silent Takeover of Religion* (2005) – critică procesul de comercializare a spiritualității. Pune în discuție riscurile reducerii spiritualității la un produs de piață.
- **Bruno Wurtz**, *Noua ordine spirituală a profeților mincinoși* (2020) – perspectivă critică ortodoxă asupra mișcării New Age.
- **Wouter J. Hanegraaff**, *New Age Spiritualities as Secular Religion* – studiu academic despre New Age ca religie seculară. Explică fenomenul în termeni sociologici și religioși.
- **Karl A. Keller**, *New Age, entre nouveauté et redécouverte* (1993) – analiză a mișcării New Age ca „noutate” și „redescoperire”.
- **Bruno Wurtz**, *Filosofia transformării și mișcarea New Age* (2008) – studiu critic despre filosofia New Age și impactul ei cultural.
- **Michael Prabhu**, *Medications and Meditations in the New Age* (2009) – critică orientată despre practicile New Age din perspectivă creștină.
- **Sorin Gog, Anca Simionca**, *Noile subiectivități ale capitalismului global – spiritualitate, dezvoltare personală și transformări neoliberale în România* (2022) – prin numeroase articole, analizează felul în care spiritualitatea și dezvoltarea personală sunt reconfigurate în context neoliberal în România. Cărțile de dezvoltare personală reprezintă o categorie tot mai populară de lectură, având scopul de a inspira, motiva și ghida cititorii în procesul lor de creștere interioară și profesională. Ele abordează o gamă variată de teme – de la încredere în sine, gestionarea timpului și comunicare eficientă, până la leadership,

productivitate sau găsirea echilibrului dintre viața personală și cea profesională. Dintre aceste titluri putem menționa:

- **Eckhart Tolle**, *Puterea prezentului*, **Curtea Veche, București, 2017** - cartea emblematică a lui Tolle despre trăirea în momentul prezent și eliberarea de tirania gândurilor. Oferă o abordare de tip mindfulness și neospiritualitate asupra dezvoltării personale.

- **Larry Crabb**, *Conectarea interpersonală*, **Ed. Imago Dei, Oradea, 2007** - tratează despre importanța relațiilor autentice în vindecarea sufletului. Subliniază rolul comunității și al relațiilor interumane în dezvoltarea personală și spirituală.

- **Edwin Louis Cole**, *Principiul potențialului*, **Ed. Apollo, București, 2013** - autorul explorează ideea că fiecare om are un potențial dăruit de Dumnezeu care trebuie descoperit și cultivat. Este important că pune accent pe responsabilitatea personală și valorificarea darurilor proprii.

- **Anthony Robbins**, *Putere nemărginită – știința dezvoltării personale*, **Ed. Amaltea, București, 2001** - lucrare clasică de coaching și dezvoltare personală, axată pe tehnici de programare neurolingvistică (NLP), motivație și performanță. Este un exemplu reprezentativ pentru abordarea seculară și pragmatică a dezvoltării personale.

- **Carmen Todor**, *Arta fericirii în secolul XXI*, **Ed. Paralela 45, București, 2012** - carte motivațională ce oferă reflecții și sfaturi practice despre căutarea fericirii într-o lume marcată de stres și schimbări rapide. Ilustrează tendința modernă de a lega dezvoltarea personală de bunăstarea emoțională.

În privința abordării misionare a subiectului, cele mai reprezentative lucrări sunt:

- Pr. Prof. Dr. Gheorghe Petraru, *Misiologie ortodoxă. I. Revelația lui Dumnezeu și misiunea Bisericii* (2002) - analizează misiunea Bisericii ca fundamentată pe Revelația divină. Oferă un cadru teologic pentru înțelegerea misiunii ca prelungire a Întrupării și lucrării lui Hristos în lume.
- Pr. Gheorghe Petraru, *Teologie Fundamentală și Misionară. Ecumenism* (2006) - tratează raportul dintre misiune și dialogul Bisericii în context contemporan, aducând o perspectivă ortodoxă asupra provocărilor actuale.

- Radu Petre Mureșan, *Alternative spirituale în România. Secolul XXI. Perspectiva ortodoxă* - examinează noile forme de spiritualitate prezente în România contemporană și oferă o analiză sociologică și teologică a fenomenului alternativ, văzut din perspectivă ortodoxă.
- Pr. Prof. Dr. Nicolae Achimescu, *Noile Mișcări Religioase* (2004) - studiu de referință asupra fenomenului noilor mișcări religioase. Importanța acestuia constă în faptul că ajută Biserica să înțeleagă provocările misionare generate de pluralismul religios contemporan.
- Pr. Valer Bel, *Misiune, parohie, pastorație* (2002) - lucrare despre practica misionară și pastorația parohială. Relevanță constă în faptul că aplică principiile misionare în viața concretă a comunităților locale.
- Pr. Ion Bria, *Liturghia după Liturghie* (1996) - clasic al misiologiei ortodoxe. Ideea centrală: Euharistia se prelungește în misiune. Fundamentează conceptul ortodox de misiune ca mărturie în lume.
- Pr. Cristian Sonea, *Paradigme misionare – de la Edinburgh la Sinodul din Creta* (2016) - analizează evoluția paradigmelor misionare din secolul XX până în prezent. Plasează misiunea ortodoxă în dialog cu misiologia globală.
- Stephen B. Bevans, Roger Schroeder, *Constants in Context: A Theology of Mission for Today* (2004) - lucrare de referință în misiologia occidentală. Prezintă misiunea ca realitate contextuală, dar constant înrădăcinată în Evanghelie.
- Wonsuk Ma, Kenneth R. Ross, „Introduction: The spiritual dimension of Mission” (2013) - eseu introductiv în volumul *Mission Spirituality and Authentic Discipleship*, subliniază dimensiunea spirituală a misiunii.
- **Arhim. Teofil Tia**, *Reîncreștinarea Europei? Teologia religiei în pastorală și misiologia occidentală contemporană* (2003) – studiază răspunsurile pastorale la noile forme de spiritualitate contemporană.

Pentru fundamentarea biblică a conceptului de creștere personală, putem evidenția:

- Andrew Louth (ed.), *Ancient Christian Commentary on Scripture. Old Testament I* (2009) - colecție de comentarii patristice asupra Scripturii Vechiului Testament. Evidențiază modul în care Părinții Bisericii au interpretat antropologia biblică și drumul omului spre sfințenie.

- † Nicolae Mladin, *Asceza și mistica paulină* (1996) - clasic al teologiei românești, analizând învățătura Sfântului Apostol Pavel despre asceză și mistică, oferă o bază biblico-patristică pentru înțelegerea creșterii spirituale și a îndumnezeirii.
- Pr. Petre Semen, *Învățătura despre sfânt și sfințenie în cărțile Vechiului Testament* (1993, teză de doctorat) - scoate în evidență viziunea veterotestamentară ca fundament pentru antropologia Noului Testament.
- Pr. Petre Semen, *Experiența umanului cu divinul după Sfânta Scriptură* (2007) - analizează momentele întâlnirii omului cu Dumnezeu în Scriptură, pune în lumină caracterul dialogal și relațional al creșterii spirituale.
- Mircea Basarab, „Înnoirea omului în concepția ortodoxă” (Mitropolia Banatului, 1984) - studiu teologic despre procesul de reînnoire a omului prin Hristos. Creșterea personală este văzută ca o transfigurare în Hristos.
- Diac. Grigorie Marcu, *Antropologia paulină* (1941) - lucrare clasică de teologie românească despre concepția Sfântului Pavel asupra omului. Analizează dimensiunea trup-suflet în antropologia paulină.
- † Ierotheos al Nafpaktosului, *Omul în Hristos – isihie și vederea lui Dumnezeu în epistolele Apostolului Pavel* (2023) - lucrare contemporană ce interpretează epistolele pauline din perspectiva tradiției isihaste. Arată legătura dintre viața ascetică, liniștea interioară și viziunea mistică a lui Dumnezeu.

Pentru a ilustra modele de terapie în perspectiva dezvoltării personale promovate în contextul actual, ca forme de promovare a psihospiritualismului, precum și prezența tehnospiritualismului, trebuie să evidențiem: Stephen Palmer (ed.), *Brief Gestalt Therapy*, Sage Publications, London, 2003 Erika J. Chopich, Margaret Paul, *Healing your aloneness* (1990), Stefanie Stahl, *The Child in You* (2015), Carl Jung, *The Development of Personality*, Princeton University Press, 1981, Richard Bandler et al., *Introducere în programarea neurolingvistică NLP* (2017), Richard Bandler, *Ghidul de programare neurolingvistică* (2014), Robert Dilts, *Bazele programării neurolingvistice* (2014), *The Mindfulness Project: I am here now* (2015), Alan Kirby, *Digimodernism* (2009), Mark Coeckelbergh, „Artificial Intelligence, networks and spirituality” (2010), David Noble, *The Religion of Technology* (1997), Aura-Elena Schussler, „Transhumanism as a New Techno-Religion” (2019), Jay Newman, *Religion and Technology* (1997)

De asemenea, din seria lucrărilor socio-psiologice, pe care le-am folosit în capitolul despre Familie, Biserică, Societate, pentru a ilustra rolul acestora pentru parcursul uman de-a lungul vieții, este necesar să menționăm: Vern Bengtson et al., *Families and Faith* (2013), Xu Bartkowski et al., „Religion and Child Development” (2008), Stephen Post, „Altruism, Happiness, and Health” (2005), Émile Durkheim, *The Elementary Forms of Religious Life* (1912), Smith Denton, *Soul Searching* (2005), H. G. Koenig et al., *Handbook of Religion and Health* (2012), C. G. Ellison, J. S. Levin, „The religion-health connection” (1998).

5. Metodologia de cercetare

Pentru a reuși să atingem scopul și obiectivele propuse este necesară o abordare care să însumeze mai multe metode de cercetare, astfel încât în complementaritatea lor să ofere cadrul potrivit unei evaluări pertinente care să evidențieze într-un mod clar și logic firul roșu pe care îl urmărește construcția tezei.

Printre metodele necesare pentru a fi abordare în susținerea și argumentarea ipotezelor se află:

- *metoda hermeneutică* – folosirea acestei metode este necesară pentru interpretarea elementelor de antropologie creștină. Teologia Sfinților Părinți constituie un izvor permanent de aspecte ce trebuiesc valorificate în toată amploarea lor pentru înțelegerea demnității umane și a modului în care persoana umană poate să actualizeze într-un mod eficient calitatea sa de chip al lui Dumnezeu și de microcosmos;

- *metoda exegetică* este strâns legată de cea hermeneutică și ne oferă posibilitatea de a evidenția perspectiva biblică;

- *metoda comparativă* – o folosim în părțile din lucrare unde o să încercăm să evidențiem anumite punți de legătură sau diferențe dintre ceea ce propune teologia răsăriteană și preocupările umaniste actuale;

- *metoda interdisciplinară* este cea pe care o propune și profesorul James Loder⁷ în cercetarea dezvoltării umane. El recomandă interacțiunea dintre teoriile dezvoltării umane și înțelegerea teologică a umanității, iar acest lucru ar deschide noi dimensiuni pentru înțelegerea fenomenului uman în toată amploarea sa. Metoda propusă de Loder o să fie folosită și în lucrarea

⁷ James LODER, *The Logic of the Spirit-human development in theological perspective*.

noastră, urmărind expunerea unor teorii propuse în diferite subiecte ale dezvoltării personale, ca mai apoi să le putem evalua din perspectiva înțelegerii teologice a dezvoltării persoanei;

- *metoda descriptivă* – va fi necesar să ne folosim de aceasta atunci când vom încerca să prezentăm aspecte și teorii propuse de anumiți autori cu privire la dezvoltarea personală;

- *metodele sistematică și sintetică* vor fi folosite în dorința de a sistematiza și de a sintetiza materialul bibliografic disponibil;

- *metoda istorică* va fi uzitată pentru a prezenta, în linii mari, evoluția preocupărilor umane asupra subiectului dezvoltării persoanei umane și acolo unde este nevoie de o precizare asupra modului în care s-au dezvoltat anumite direcții propuse de neospiritualismul actual, cum ar fi mișcarea de dezvoltare a potențialului uman sau anumite terapii propuse ca metode de dezvoltare personală;

- *metodele critică și analitică* vor fi folosite pentru identificarea elementelor constitutive ale teoriilor dezvoltării personale, dar și pentru evaluarea lor și sesizarea limitelor acestora.

6. Structura lucrării

Prima parte a tezei, „Fundamente conceptuale, perspective teologice și preocupări actuale asupra caracterului dinamic al persoanei umane”, în primul capitol cuprinde câteva precizări conceptuale.

Pentru a înțelege mai profund subiectul pe care îl propunem pentru cercetare este necesară o prezentare a conceptelor care urmează a fi abordate pe parcursul prezentării noastre. În primul rând, titlul lucrării are în vedere conceptul de *dezvoltare personală*, de aceea considerăm necesar a întreprinde o analiză a termenului de *dezvoltare*, care este etimologia acestuia și sensurile pe care le presupune. O lucrare importantă care subliniază evoluția termenului *dezvoltare* și sensurile pe care acesta le-a căpătat de-a lungul timpului este articolul semnat de lingvistul Ioan Oprea, intitulat *Etimologia verbului a se dezvolta*.

Psihologia vorbește despre un adevărat proces de dezvoltare umană și nu numai, cu diferite etape, prin care persoana umană dobândește anumite calități și experiențe pentru a atinge ceea ce se numește „împlinirea personală” sau starea cea mai completă și complexă.

În filosofie, acest proces al creșterii persoanei umane de-a lungul întregii vieți poate fi redat într-un mod cât mai autentic prin folosirea conceptului de *devenire*, așa cum putem exemplifica

prin lucrarea filosofului român Constantin Noica, care a folosit în titlul său consacrat expresia de *Devenirea întru ființă*. Constantin Noica vede această *devenire* ca o continuă deschidere pentru a descoperi ființa umană în ultima ipostază.

În teologie nu se folosește de obicei expresia „dezvoltare personală” pentru că ea aparține mai mult limbajului psihologiei, coaching-ului sau al educației motivaționale și se concentrează pe auto-împlinire, performanță și atingerea potențialului individual. Accentul este pe om, care se dezvoltă prin propriile resurse. În schimb, în teologie se vorbește de „creștere” – un concept care nu se referă doar la progres personal, ci presupune rodire: transformarea omului în relație cu Dumnezeu, prin har, prin lucrarea Duhului Sfânt. Creșterea nu se reduce la acumulare de abilități, ci la maturizare spirituală, adică la a da roade, după cum spune Sfântul Apostol Pavel: „iar roada Duhului este dragostea, bucuria, pacea, îndelungă-răbdarea, bunătatea, facerea de bine, credința, blândețea, înfrânarea, curăția” (*Galateni 5, 22-23*).

În filosofie, persoana are un caracter juridic, pentru că ea desemnează omul ca subiect conștient și rațional, capabil să distingă binele de rău, adevărul de fals și poate să răspundă de propriile acte și alegeri. În psihologie, persoana, văzută ca o „identitate asumată”, și procesul de dezvoltare al ei presupun atenția spre ceea ce se numește conceptul de personalitate. În teologie, conceptul de persoană are un înțeles mai profund pentru că este pus în relație cu realitatea Sfintei Treimi. La baza comuniunii trinitare, Părinții Capadocieni au așezat „noțiunea de persoană, pe care au dezvoltat-o într-un mod original, în lumina revelației divine, precizând că persoana nu este o mască exterioară, ci o formă care structurează natura din interior, conferindu-i unicitate și în același timp libertate.

Spiritualitatea este „întreaga viață umană văzută ca relație conștientă cu Dumnezeu, în Iisus Hristos, prin prezența Duhului Sfânt, dar și în interiorul comunității de credincioși”. Sau, cum spunea părintele Stăniloae, este „procesul înaintării creștinului pe drumul desăvârșirii în Hristos, prin curățirea de patimi și dobândirea virtuților”.

Pe de altă parte, în contextul actual se conturează o pseudo-spiritualitate. Noile tendințe și încercări de astăzi care conturează o spiritualitate ce se dorește a fi una „modernă”, care să se plieze pe noile tendințe antropologice și pe nevoile contemporanilor de a se dezvolta în conformitate cu cele mai noi metode și practici, pot fi înglobate, așa cum prezenta cercetătorul Gian Kumar, în conceptul de *neospiritualism*.

În cercetarea noastră am preluat acest concept de *neospiritualism* pentru a ilustra încercările spirituale actuale de a oferi omului contemporan o perspectivă căutărilor acestuia în contextul preocupării care a devenit tot mai accentuată pentru dezvoltarea personală.

Dacă ar fi să oferim o interpretare acestui termen am putea să spunem că este compus din trei sentințe. Pe de o parte, prefixul *neo-* se referă tocmai la această noutate care dorește să aducă, prin ideile sale, conceptul, în integralitatea lui.

A doua sentință a conceptului de neospiritualism se referă la termenul de *spiritualitate*. În partea a doua a tezei am ales să prezentăm trei perspective asupra termenului de spiritualitate, în contextul abordării procesului de dezvoltare personală. În primul rând, avem conceptul de psiho-spiritualism, pentru a prezenta câteva teorii ale dezvoltării personale abordate de psihologi cu preocupări și în integrarea dimensiunii spirituale în creșterea personală. În al doilea rând, am folosit conceptul de self-spiritualism pentru a desemna, în principal, caracteristica noului model de spiritualitate care încearcă să se contureze în contextul actual și poartă pecetea a ceea ce numim, în mod generic, spiritualitățile de tip New-Age. În acest sens, sociologul Paul Hellas sugerează că New Age poate fi cel mai bine caracterizată ca o adevărată formă de *Self-Spirituality*. Ultimul concept prin care am încercat să ilustrăm caracteristicile neospiritualismului actual este cel de *teho-spiritualism*. Acesta se referă la întâlnirea dintre tehnologie și spiritualitate, în contextul nostru atunci când facem referire la procesul de dezvoltare personală.

În capitolul al doilea, intitulat „Preocupări asupra dezvoltării personale în contextul actual. O evaluare teologică”, sunt prezentate câteva aspecte generale ale dezvoltării personale: temporalitatea și dinamica devenirii umane, unde se arată că fiecare clipă din viața omului are o valoare unică în devenirea sa umană; Comunitatea ca mediu al creșterii și maturizării personale, timpul uman cel mai valoros fiind cel trăit într-o *comuniune interpersonală*; Complexitatea persoanei umane ca fundament al devenirii personale, potențialul persoanei umane fiind văzut ca fără limite și de neatins, de aceea în accepțiunea multor autori în domeniu *principiul potențialului* sau *legea expansiunii* reprezintă aspecte principale în contextul dezvoltării umane; Efortul introspectiv și deschiderea lui spre planul relației interpersonale - în literatura dezvoltării personale se vorbește de necesitatea de a se pătrunde în interiorul eul-ui pentru ca omul să se poată cunoaște. În teologia răsăriteană, așa cum o găsim în explicațiile Sfinților Părinți, această introspecție, cercetare interioară sau smerită cugetare cum o întâlnim în limbajul patristic, are o dimensiune mai

cuprinzătoare. Nu este vorba despre un „proces autonom de reflecție la sine”, ci este vorba de o raportare permanentă la Dumnezeu și la semenii.

În subcapitolul „Sfintele Taine ca stări epectatice prin care omul urcă spre desăvârșire. Un răspuns ortodox la preocupările omului contemporan pentru dezvoltarea personală”, am arătat că în teologia răsăriteană îndumnezeirea omului este ultima etapă de transfigurare a vieții umane sau actualizarea chipului în asemănarea cu Dumnezeu după har, iar această creștere a omului sau finalitate care împlinește și desăvârșește toate năzuințele Vechiului și Noului Testament nu are în vedere doar dezvoltarea omului ca persoană, ci „dobândirea harului care îl va lumina pe om o veșnicie” și prin care se realizează și această dezvoltare a omului.

În capitolul al treilea, „Caracterul dinamic al persoanei umane reflectat în scrierile biblice și patristice”, am arătat că destinul omului de a fi într-o continuă creștere personală se reflectă încă din primul capitol al cărții *Facerea*, acolo unde se spune în versetul 26 că Dumnezeu a creat pe om după chipul și asemănarea Sa și se continuă pe parcursul întregii învățături biblice.

Am evidențiat modele din Vechiul Testament ca Avraam, Moise, David, dar și modelul de creștere a persoanei umane în Hristos, așa cu ne arată, în principal, Sfântul Apostol Pavel în scrierile sale. De asemenea am evidențiat și câteva modele patristice ale creșterii și desăvârșirii persoanei umane, prin învățăturile Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Ioan Scărarul, Sf. Maxim Mărturisitorul și Sf. Nicolae Cabasila.

Partea a II-a, intitulată „Forme ale neospiritualismului în contextul actual: psiho-spiritualism, self-spiritualism, tehnospiritualism. O evaluare teologico-misionară” este structurată în trei capitole, după cei trei termeni care caracterizează conceptul de neospiritualism: psiho-spiritualism, self-spiritualism și techno-spiritualism.

În „Psiho-spiritualismul actual: o sinteză între căutarea spirituală și înțelegerea psihologică în contextul dezvoltării personale” am abordat câteva teorii ale dezvoltării personale și terapii propuse în contextul actual. În subcapitolul „Chipul și asemănarea omului cu Dumnezeu ca fundament pentru caracterul dinamic al persoanei umane. Un răspuns ortodox la teoriile dezvoltării umane contemporane” am arătat că Mitropolitul Kallistos Ware pornește în contextul creșterii umane, în primul rând, de la relația verticală, având pe Dumnezeu în centrul existenței noastre, deoarece ființa umană nu poate fi înțeleasă în mod separat de existența divină, pentru că Dumnezeu este un element determinant în existența noastră. Iar apoi, după modelul Sfintei Treimi, fiecare persoană umană este văzută în relație cu semenii, iar acest caracter interpersonal al persoanei

umane este subliniat prin distincția dintre individ și persoană după imaginea conform căreia individul este ființa umană ca și competitor, iar persoana este ființa umană ca împreună-lucrător. Această relație însă, presupune o mișcare, explorare sau călătorie. De aceea, a fi persoană umană presupune nu doar a împărtăși cu ceilalți, dar și a crește. Pentru teologul ortodox această creștere poate reprezenta punctul de contact dintre teologia patristică și teoriile dezvoltării umane contemporane, pentru că acest caracter personal al omului nu este ceva fix și static, ci presupune dezvoltare. Însă, în teologia ortodoxă, acest caracter dinamic al persoanei umane este exprimat prin distincția dintre chipul lui Dumnezeu și asemănarea cu El.

În capitolul „Self-spiritualismul actual” am arătat că G. Lynch accentuează caracteristica noilor mișcări cu caracter spiritual, în special din Occident, așa-numitele *Self-Religious* care arată faptul că puterea divină poate fi folosită prin „descoperirea adevăratului sine”. Acest model este prezent cu predilecție în spiritualitățile de tipul New Age care cu adevărat au impact destul de pregnant în contextul religios actual. De aceea, în acest sens, sociologul Paul Hellas sugerează că New Age poate fi cel mai bine caracterizată ca o adevărată formă de *Self-Spirituality*.

În capitolul al treilea, „Omul ca persoană devenindă în contextul tehnospiritualismului contemporan”, am arătat că dezvoltările tehnologice ale secolului XXI aduc tot mai aproape aspirațiile contemporanilor cu privire la dorința de a reconfigura viața spiritual-personală. Acest aspect atrage, de asemenea, procesul iminent de redefinire a existenței umane în limitele ideologiei progresului tehnologic, a teoriilor transumaniste: un proces care va duce la pierderea caracterului metafizic al domeniului religios și la îndreptarea către un „regim de adevăr” tehnologic.

Omul contemporan nu mai este mulțumit de perspectiva umanității ajunse la desăvârșire în Persoana întrupată a Mântuitorului Iisus Hristos. Dorința este de a încerca o „depășire” a umanității, prin construirea unui cyborg uman. Aceasta, cu scopul de a încerca o înveșnicire a omului în lumea materială, care, după aparență, ar satisface într-un mod deplin sentimentul de împlinire. Aceasta face ca modelele să fie altele decât umanitatea îndumnezeită a lui Hristos. Astfel, dezvoltarea personală pentru omul contemporan, din perspectiva tehnospiritualismului actual, înseamnă încercarea de a se înveșnici pe pământ, după propriile modele. Înfinitatea iubirii Sfintei Treimi este înlocuită cu mulțumirea de a fi parte dintr-un sistem informatic, care să îi asigure continuitate pe acest pământ. Dar omul nu este doar materie, iar partea spirituală, sufletul său, nu poate fi conectată cu materia în așa fel încât să fie parte exclusiv din aceasta. Sufletul este

nemuritor, iar trupul trecător. De aceea, abordarea tehnologiei din perspectiva în care spiritualitatea se poate confunda cu aceasta este una derizorie.

Partea a treia a tezei are în vedere dimensiunea misionară a temei abordate: „Importanța abordării neospiritualismului actual pentru misiunea Bisericii în contextul dezvoltării personale”, cu subcapitolul „Semnificația mărturiei lui Hristos, Care a desăvârșit umanitatea, pentru omul contemporan”, arată importanța adevărului hristologic pentru teologia misionară care constă în faptul că Biserica primește poruncă să propovăduiască Evanghelia lui Hristos și întreaga Sa activitate răscumpărătoare (*Matei* 28, 19-20), „centralitatea lui Hristos ca mesaj evanghelic în misiunea creștină a lui Iisus din Nazaret ipostaziat în Logosul etern al Tatălui fundament al comuniunii mântuitoare și îndumnezeitoare” devenind „o constantă teologică esențială”, pentru că „Iisus Hristos mântuiește El însuși ca Persoană de neînlocuit, întrucât calitatea Sa de Persoană dumnezeiască devenită accesibilă ca om, este unicul izvor de putere care ne eliberează de păcat și de urmările lui, între care cea mai gravă este moartea. Mântuirea nu o putem dobândi decât în Dumnezeu, sau ca o înveșnicire a relației personale cu El, relație prin care ni se comunică și primim în mod liber darurile adevărate și inepuizabile” pentru că umanul există pentru a se împărtăși de Dumnezeu.

Capitolul „Familie, Biserică, Societate – misiuni complementare în formarea și desăvârșirea persoanei umane” prezintă rolul celor trei instituții în creșterea persoanei umane.

Capitolul „Fundamente misionare ale Bisericii pentru actualizarea omului ca persoană devenindă. Valorificarea teologiei contemporane” prezintă în lumina învățaturii teologilor contemporani principalele norme care stau la baza creșterii personale: Sfânta Treime – model de comuniune și paradigmă a formării persoanei umane; De la Întrupare la îndumnezeire - principiul hristologic al creșterii umane; Duhul Sfânt – principiu al înnoirii și al creșterii persoanei umane; Rolul Maicii Domnului și al sfinților în creșterea persoanei umane; Rugăciunea – fundament existențial al devenirii persoanei umane; Omul ca macrocosmos: dimensiuni ontologice și implicații pentru creșterea personală; Rolul relației cu aproapele în procesul formării și desăvârșirii personale; Lucrarea virtuților ca fundament al creșterii și desăvârșirii persoanei umane; Îndumnezeirea – telul creșterii personale în antropologia ortodoxă.

Ultimul capitol, „Strategii misionare de discernământ și dialog cu paradigmele neospirituale ale dezvoltării personale” conține cele două subcapitole, „Între autotransformare și îndumnezeire: rezoluții misiologice privind dezvoltarea personală și neospiritualismul

contemporan”, „Metode misionare de abordare a teoriilor dezvoltării personale promovate de neospiritualismul actual”, ca metode și strategii de actualizare a misiunii Bisericii în contextul actual.

Concluzii

Abordarea unei teze care să aibă în vedere conceptul de *dezvoltare personală* poate fi pe cât de interesantă, datorită elementelor de noutate și de actualitate, pe atât de greu de gestionat pentru că, mai ales în ultimii ani, acest curent a devenit un trend care se află în centrul preocupărilor contemporanilor. Acest lucru a dus la o abordare multidimensională a conceptului, iar lucrările în care se dezvoltă această problemă, fiind atât de diverse, fac aproape imposibil un demers de structurare a lor astfel încât să se poată răspunde într-un mod clar și concis ce este, de fapt, *procesul de dezvoltare personală* în context contemporan. Mai bine zis, poate fi găsită o cale care îi descoperă omului contemporan adevărata împlinire a condiției umane?

Scopul tezei a fost, așa cum am prezentat în partea introductivă, acela de a oferi un răspuns sistematic, bazat pe învățătura ortodoxă, la semnificația și sensul pe care îl propune societatea contemporană conceptului de dezvoltare personală. Pentru realizarea acestui lucru am folosit expuneri din Sfânta Scriptură, din scrierile Sfinților Părinți, precum și ale teologilor contemporani și nu numai. În contextul actual, conceptul de „dezvoltare personală” a căpătat o popularitate deosebită, fiind adesea promovat în cadrul curentelor neospirituale ca un proces de autodescoperire, autorealizare și atingere a unui potențial interior nelimitat doar prin propriile puteri. Această abordare propune o viziune sincretistă, individualistă și adesea ruptă de orice tradiție religioasă revelată, în care efortul de dezvoltare personală se bazează pe tehnici și practici inspirate din spiritualități orientale sau mistici postmoderne. În acest sens, am încercat să reliefăm faptul că teologia ortodoxă propune o altă viziune a procesului de creștere personală. În primul rând, această creștere este dependentă de cea a semenilor. Nimeni nu se poate mântui singur. Accentul se pune mai mult pe colaborare decât pe competiție. Dar această comuniune cu semenii în procesul dezvoltării personale vine, în primul rând, din relația cu Dumnezeu personal, comuniune de iubire treimică, pentru că harul Duhului Sfânt face loc în inima fiecăruia și pentru ceilalți. Astfel, sfințenia este scopul vieții umane pentru că aceasta se dobândește prin apropierea

de Cel Sfânt, împlinitorul vieții umane și centrul acesteia. Ținta acestui urcuș personal este comuniunea în Împărăția cerurilor, în iubirea infinită a Sfintei Treimi.

Din punct de vedere misiologic, această abordare ridică o serie de probleme teologice și antropologice. În neospiritualism, omul este prezentat ca fiind autosuficient, capabil să atingă iluminarea sau echilibrul doar prin forțe proprii, fără harul lui Dumnezeu și fără relația personală cu Hristos. Accentul se mută de la comuniune la autonomie, de la pocăință la validare de sine, de la cruce la confort spiritual. Aceste aspecte pot duce la o deviere de la sensul autentic al transformării lăuntrice, așa cum este înțeleasă în spiritualitatea ortodoxă.

Ortodoxia înțelege creșterea personală ca **îndumnezeire** (theosis), un proces sinergic, în care omul cooperează cu harul lui Dumnezeu în vederea curățirii de patimi, luminării minții și unirii cu Hristos. Nu este vorba despre perfecționism psihologic, ci despre o transformare profundă a ființei prin rugăciune, pocăință, asceză și iubire. În acest sens, misiunea Bisericii este să ofere răspunsuri clare și alternative vii față de nevoia autentică a oamenilor de a crește prin Hristos, nu în afara Lui.

Prin urmare, evaluarea misiologică a conceptului de dezvoltare personală în neospiritualism trebuie să distingă între nevoia reală a omului contemporan de sens și creștere și răspunsurile eronate, fragmentare sau egocentrice oferite de acest curent. Misiunea Bisericii Ortodoxe este să orienteze această căutare către Adevăr, oferind o cale autentică de transformare lăuntrică în comuniune cu Dumnezeu și cu aproapele.

În urma parcurgerii acestui demers științific, considerăm că am reușit, într-o anumită măsură, să îndeplinim obiectivele pentru care a fost redactată această teză.

Unul dintre aceste obiective, care a fost prezentat în partea introductivă, a fost evidențierea profilului antropologic ortodox. Acest aspect l-am abordat prin scrierile scripturistice și patristice, pentru a evidenția care este caracteristica *dezvoltării personale* așa cum este promovată de oameni cu viață sfântă, care au căutat, în primul rând, apropierea de Dumnezeu și apoi celelalte s-au adăugat, conform și cuvântului scripturistic (Matei 6, 33). Am luat modele din Vechiul Testament, ca Avraam, Moise sau David, iar în Noul Testament, Mântuitorul Hristos a arătat ce trebuie să facă fiecare persoană umană pentru a reuși să-și actualizeze umanitatea la cel mai înalt nivel posibil. Mai mult, Acesta nu lasă pe nimeni într-un urcuș solitar, ci parcurge cu fiecare drumul spre adevărata umanitate. Sfinții Părinți, ca Sfântul Ioan Scărarul, Sfântul Grigorie de Nyssa, Sfântul Nicolae Cabasila sau Sfântul Vasile cel Mare au sistematizat aceste principii care îl ajută pe om

într-o creștere autentică, astfel încât cugetările acestora rămân mereu actuale și demne de luat în seamă de fiecare persoană umană, indiferent de contextul social.

Un alt obiectiv a fost acela de a enunța, pe cât este posibil, sensul dezvoltării personale promovată de contextul actual. Acesta este unul divers, după căutările diverse ale contemporanilor. În primul rând, dimensiunea materială este cea care prevalează, succesul individual fiind cel care contează, indiferent de consecințe. Competiția este cea care prevalează în fața colaborării. De aceea este important de a oferi o direcție spirituală autentică acestor preocupări de creștere personală.

Obiectivul tezei care se referă la relevanța antropologiei ortodoxe în dialog cu preocupările umaniste actuale este acela de a evidenția tocmai aceste insuficiențe din preocupările contemporanilor. De aceea am încercat, de multe ori, pe parcursul tezei, să punem într-un dialog teoriile dezvoltării personale promovate în contextul actual cu învățătura răsăriteană despre omul în căutarea *cele mai bune versiuni ale sale*.

Pentru aceasta, spiritualitatea răsăriteană este cea care oferă un model de creștere personală omului contemporan în căutare de sens și de împlinire. Acesta este Însuși Fiul lui Dumnezeu, care îi oferă omului perspectiva de care are nevoie pentru o creștere autentică. Acesta este un alt obiectiv al tezei pe care am încercat să-l dezvoltăm.

Un alt obiectiv a fost cel de a prezenta, atât cât este posibil, din cauza literaturii reduse pe acest subiect, pătrunderea dezvoltării personale după modelul curentului neospiritualist în societatea românească. Acesta este un proces în desfășurare, care se dezvoltă pe diferite paliere. De aceea, misiunea Bisericii trebuie să se îndrepte și spre aceste preocupări naționale, astfel încât să se poate preveni anumite deviații de la preocupările pentru o creștere autentică.

Astfel ajungem la ultimul obiectiv al tezei, acela de a evidenția răspunsul Bisericii, prin dimensiunea ei misionară, provocărilor datorate neospiritualismului actual. În ultima parte, dedicată exclusiv dimensiunii misionare a acestui subiect, am încercat să identificăm câteva metode prin care Biserica, prin caracterul ei misionar poate intra în dialog cu concepțiile vremii. Răspunsul Bisericii, prin dimensiunea ei misionară, la provocările neospiritualismului actual, presupune **reafirmarea adevărului revelat în Hristos** și a **valorii comunității eclesiale** în fața unei spiritualități individualiste și sincretiste. Neospiritualismul promovează o formă de religiozitate fără Dumnezeu personal, înlocuind harul cu autosugestia, pocăința cu tehnici de relaxare și relația cu Dumnezeu cu „energie” impersonală.

În acest context, **misiunea Bisericii trebuie să fie personalizată și contextualizată**, oferind un răspuns nu doar apologetic, ci și **vindecător**: prin cateheză profundă, mărturie vie și implicare socială, Biserica arată că adevărata creștere personală este comuniunea cu Dumnezeu. **Liturgicul, filantropia și mărturisirea** devin, astfel, forme de împotrăvire blândă și vie la formele înșelătoare ale neospiritualismului.

Însuficiențele prezentării noastre pot fi un imbold pentru cercetări viitoare care ar putea aborda acest subiect din diferite perspective. Ce metode de dezvoltare personală promovate de neospiritualism au pătruns în spațiul românesc, o accentuare a modului în care aspectele promovate de teoriile dezvoltării personale din psihologie pot conlucra cu perspectiva răsăriteană pentru a-i oferi omului contemporan un cadru eficient de creștere personală sau analiza unor cursuri de dezvoltare personală promovate în contextul actual pot fi subiectele unor cercetări viitoare ale acestei teme. Un astfel de curs, intitulat *Conscious Manifestation*, promovat de Eckart Tolle, era în planul nostru de a-l analiza, dar din cauza limitării de spațiu și timp, acest demers a fost lăsat pentru conținutul unor viitoare cercetări pe acest subiect.

Sperăm să fie de folos abordarea unui asemenea subiect pentru cercetarea teologică, astfel încât să poată îndemna pe cei care intră în contact cu textul să se facă, așa cum spunea Sfântul Apostol Iacov, „împlinitori ai cuvântului, nu numai ascultători ai lui” (*Iacov 1, 22*) pentru o simplă amăgire.

Cuprins

Introducere

1.Motivație.....	8
2.Scopul și obiectivele lucrării.....	9
3.Încadrarea în domeniul tematic.....	11
4.Stadiul cercetării actuale.....	11
5.Metodologia de cercetare.....	21
6.Structura lucrării.....	22

Partea I

Fundamente conceptuale, perspective teologice și preocupări actuale asupra caracterului dinamic al persoanei umane.....28

1. Precizări conceptuale.....	28
I.1. Conceptul de <i>dezvoltare</i>	28
I.2. Conceptul de <i>persoană</i>	37
I.3. Procesul <i>dezvoltării personale</i>	41
I.4. Conceptul de <i>spiritualitate</i>	43
I.5. Conceptul de <i>neospiritualism</i>	46
2. Preocupări asupra dezvoltării personale în contextul actual. O evaluare teologică.....	51
2.1. Temporalitatea și dinamica devenirii umane.....	54
2.2. Comunitatea ca mediu al creșterii și maturizării personale.....	57
2.3. Complexitatea persoanei umane ca fundament al devenirii personale.....	59
2.4. Efortul introspectiv și deschiderea lui spre planul relației interpersonale.....	61

2.5. Sfintele Taine ca stări epectatice prin care omul urcă spre desăvârșire. Un răspuns ortodox la preocupările omului contemporan pentru dezvoltarea personală.....	63
3. Caracterul dinamic al persoanei umane reflectat în scrierile biblice și patristice.....	67
3.1. Sfânta Scriptură – fundament pentru creșterea personală prin relația cu Dumnezeu.....	67
3.1.1. Vechiul Testament.....	67
3.1.1.1. Avraam – părintele credinței.....	70
3.1.1.2. Moise – model al apropierii de experiența divină.....	72
3.1.1.3. David – model de creștere prin pocăință.....	74
3.1.1.4. Principii ale creșterii personale după învățătura Vechiului Testament.....	75
3.1.2. Noul Testament.....	76
3.1.2.1. Creșterea omului în Hristos.....	76
3.1.2.1.1. Înnoirea omului.....	76
3.1.2.1.2. Libertatea.....	79
3.1.2.1.3. Dezrobirea de patimi și dobândirea virtuților.....	80
3.1.2.1.4. Asceza.....	81
3.1.2.1.5. Hristos – idealul persoanei umane.....	84
3.1.2.2. Principii ale creșterii personale după învățătura Noului Testament.....	86
3.2. Modele patristice ale creșterii și desăvârșirii persoanei umane.....	87
3.2.1. <i>Privirea către sine</i> – începutul înțelepciunii duhovnicești la Sfântul Vasile cel Mare.....	89
3.2.2. <i>Epectazele</i> Sf. Grigorie de Nyssa ca dinamism al omului în căutarea desăvârșirii.....	91
3.2.3. <i>Scara</i> Sfântului Ioan Scărarul – model de creștere personală	94

3.2.4. Sfântul Nicolae Cabasila: taina vieții în Hristos și plinătatea umanului.....	99
--	----

Partea a II-a

Forme ale neospiritualismului în contextul actual: psiho-spiritualism, self-spiritualism, tehnospiritualism. O evaluare teologicomisionară.....	102
---	-----

1. Psiho-spiritualismul actual o sinteză între căutarea spirituală și înțelegerea psihologică în contextul dezvoltării personale.....	102
---	-----

1.1. Interferențe între spiritualitate și psihologie în teoriile dezvoltării personale actuale.....	102
---	-----

1.1.1. Aspecte ale dezvoltării personale la Ken Wilber.....	106
---	-----

1.1.2. O abordare creștină a dezvoltării personale. Dezvoltarea spirituală ca centru al dezvoltării umane la James Loder.....	111
---	-----

1.1.3. G. Stanley Hall și conceptul de recapitulare.....	119
--	-----

1.1.4. James Mark Baldwin și conceptul de interpretare.....	120
---	-----

1.1.5. James Fowler și dezvoltarea credinței.....	121
---	-----

1.1.6. Fritz Oser și judecata religioasă.....	122
---	-----

1.2. Terapii și metode terapeutice promovate în contextul neospiritualismului actual.....	123
---	-----

1.2.1. Terapia Gestalt.....	123
-----------------------------	-----

1.2.2. Vindecarea copilului interior.....	125
---	-----

1.2.3. Homeostasis Reality Therapy (HRT)	126
--	-----

1.2.4. Junghianism.....	127
-------------------------	-----

1.2.5. Programarea Neuro-Lingvistică.....	129
---	-----

1.2.6. Deepak Chopra Quantum Healing.....	131
---	-----

1.2.7. Mindfulness.....	132
-------------------------	-----

I.3. Chipul și asemănarea omului cu Dumnezeu ca fundament pentru caracterul dinamic al persoanei umane. Un răspuns ortodox la teoriile dezvoltării umane contemporane.....133

2. Self-spiritualismul actual ca expresie a noilor forme de spiritualitate individuală.....136

II.1. Sensul *noilor spiritualități* în preocupările actuale.....140

II.1.1. Autonomizarea spiritualităților actuale.....140

II.1.2. Privatizarea religiei.....143

II.2. *Mitul sacru al sinelui* ca centru al dezvoltării omului în *Self-Spiritualities*.....145

II.2.1. *Self – Spiritualities*, noul model de împlinire a omului contemporan.....145

II.2.2. Mitul sacru al sinelui în interpretarea noilor spiritualități.....147

II.3. Mișcarea Human Potential Movement (HPM).....149

II.4. Self-spiritualism și dezvoltare personală în România.....152

II.5. Împlinirea omului prin dobândirea sfințeniei ca deplină comuniune cu Dumnezeu și cu semenii în spiritualitatea personalistă răsăriteană. Un răspuns ortodox la modelul self-spiritualismului actual.....166

3. Omul ca persoană devenindă în contextul teho-spiritualismului contemporan.....172

3.1. Contextul societății actuale ca tensiune dintre hipertehnologizarea vieții și căutarea unui sens spiritual.....172

3.2. Legătura dintre tehnologie și spiritualitate.....175

3.3. Devenirea omului după modelul teho-spiritualismului contemporan. Human enhancement.....184

3.4. Creșterea personală: între îmbunătățirea teho-spiritualismului actual și îndumnezeirea prin lucrarea Răscumpărătoare a Mântuitorului Hristos.....190

Partea a III-a

Repere misionare pentru abordarea neospiritualismului actual.....197

1. Misiunea Bisericii în contextul neospiritualismului actual și al preocupărilor pentru dezvoltarea personală.....	197
1.1. Semnificația mărturiei lui Hristos, Care a desăvârșit umanitatea, pentru omul contemporan.....	197
1.2. Mărturie prin sfințenia vieții.....	201
1.3. Familie, Biserică, Societate – misiuni complementare în formarea și desăvârșirea persoanei umane.....	203
1.3.1. Rolul familiei în dezvoltarea integrală a persoanei: o analiză teologică și socio-psihologică.....	204
1.3.2. Rolul societății în dezvoltarea integrală a persoanei: o analiză teologică și socio-psihologică.....	206
1.3.3. Rolul Bisericii în dezvoltarea integrală a persoanei. O abordare teologică și socio-psihologică.....	210
2. Fundamente misionare ale Bisericii pentru actualizarea omului ca persoană devenindă. Valorificarea teologiei contemporane.....	215
3. Strategii misionare de discernământ și dialog cu paradigmele neospirituale ale dezvoltării personale.....	238
3.1. Între autotransformare și îndumnezeire: rezoluții misiologice privind dezvoltarea personală și neospiritualismul contemporan.....	238
3.2. Metode misionare de abordare a teoriilor dezvoltării personale promovate de neospiritualismul actual.....	244
Concluzii.....	255
Bibliografie.....	259

Bibliografie

I. IZVOARE

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, EIBMBOR, București, 1990.
2. *Noul Testament cu Psalmii*, EIBMBOR, București, 1988.
3. SF. NICOLAE CABASILA, *Despre viața în Hristos*, trad. Teodor Bodogae, EIBMBOR, București, 2001.
4. SF. VASILE CEL MARE, *Despre originea omului*, în coll. *Părinți și scriitori bisericești*, vol. 4, serie nouă, trad. Pr. Dumitru Fecioru și Ierom. Policarp Pârvuloiu, Ed. Basilica, București, 2011.
5. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Pedagogul*, în coll. *Izvoarele Ortodoxiei*, vol. 3, trad. N. Ștefănescu, Ed. Librăriei Teologice, București, 1939.
6. SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Despre viața lui Moise sau despre desăvârșirea prin virtute*, în coll. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 29, trad. Pr. D. Stăniloae, Pr. Ioan Buga, EIBMBOR, București, 1982.
7. SF. IOAN CASIAN, *Despre cele opt gânduri ale răutății*, în *Filocalia sfințelor nevoițe ale desăvârșirii*, vol. 1, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Ed. Harisma, București, 1993.
8. SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Despre Fericiri*, în coll. *Părinți și scriitori bisericești*, vol. 29.
9. SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Despre viața lui Moise*, în coll. *Părinți și scriitori bisericești*, vol. 29.
10. SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor*, în coll. *Părinți și scriitori bisericești*, vol. 29.
11. SF. IOAN SCĂRARUL, *Scara dumnezeiescului urcuș*, în coll. *Filocalia sfințelor nevoițe ale desăvârșirii*, vol. 9, trad. Pr. D. Stăniloae, EIBMO, București.
12. SF. ISAAC SIRUL, *Cuvinte despre nevoiță. XIX*, în coll. *Filocalia sfințelor nevoițe ale desăvârșirii*, vol. 10, trad. Pr. D. Stăniloae, București, 1981.
13. SF. MACARIE EGIPTEANUL, *Apoftegmele*, în coll. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, serie nouă, Ed. Basilica, București, 2014.
14. SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Răspunsuri către Talasie*, în coll. *Filocalia sfințelor nevoițe ale desăvârșirii*, vol. 3 trad. Pr. D. Stăniloae, București, 1981.
15. SF. NICOLAE CABASILA, *Despre viața în Hristos*, trad. T. Bodogae, EIBMBOR, București, 2001.

16. SF. VASILE CEL MARE, *Ia aminte la tine însuși*, în coll. *Părinți și scriitori bisericești*, vol. 17, trad. Pr. D. Fecioru, EIBMBOR, București, 1986.
17. SF. VASILE CEL MARE, *Despre originea omului*, în coll. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 4, serie nouă, Ed. Basilica, București, 2011.
18. SF. VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaimeron*, în coll. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, trad. Pr. D. Stăniloae, EIBMBOR, București, 1986.
19. AVVA DROTEI, *Despre trebuința de a ne sârgui să tăiem repede patimile, înainte de a ajunge sufletul la deprinderea cea rea* nota 1148, în coll. *Filocalia sfintelor nevoițe ale desăvârșirii*, vol. 9, trad. Pr. D. Stăniloae, EIBMBOR, București, 1980.

II.DICȚIONARE ȘI ENCICLOPEDII

1. BRIA, Pr.Prof.Ion, *Dicționar de teologie ortodoxă*, EIBMBOR, București, 1994.
2. CLEMENT, Elisabeth (ed.), *Filosofia de la A la Z*, Ed. All, București, 1999.
3. COLMAN, Andrew (ed.), *Oxford Dictionary of Psychology*, Oxford University Press, 2003.
4. CRĂCEA, Elena, *Dicționar latin-român, român-latin*, Ed. Steaua Nordului, Constanța, 2009.
5. CAREY, Patrick W. and Joseph T. Lienhard, *Biographical Dictionary of christian theologians*, Greenwood Press, London, 2000.
6. DORON, Coord Roland, *Dicționar de psihologie*, Ed. Humanitas, București, 2006.
7. DORON, Roland, PAROT, Françoise (eds), *Dicționar de psihologie*, Ed. Humanitas, București, 2006.
8. FLEW, Antony, *Dicționar de filozofie și logică*, Ed. Humanitas, București, 1999.
9. GEORGESCU, Constantin et al., *Dicționar grec-român*, vol. 1, Ed. Nemira, București, 2021.
10. GEORGESCU, Constantin et al. (eds), *Dicționar grec-român*, vol. 4, Ed. Nemira, București, 2021.
11. KENNEDY, Philipp, *Twentieth-century theologians-a new introduction to modern christian thought*, I.B., Tauris, 2010.

12. MCFARLAND, Ian, *The Cambridge Dictionary of Christian Theology*, Cambridge University Press, New York, 2011.
13. McGuckin, John Anthony, *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, Blackwell Publishing Ltd, 2011.
14. MATSUMOTO, David, *The Cambridge Dictionary of Psychology*, Cambridge University Press, New York, 2009.
15. Neveanu, Paul, *Dicționar de psihologie*, Albatros, București, 1978.
16. POPESCU NEVEANU, Paul, *Dicționar de psihologie*, Ed. Albatros, București, 1978.
17. PROKURAT, Michael, ALEXANDER, Golitzin, PETERSON, Michael D., *Historical Dictionary of the Orthodox Church*, Scarecrow Press Inc., Lanham, London, 1996.
18. Prokurat, Michael, Golitzin Alexander, Michael D. Peterson, *Historical Dictionary of the Orthodox Church*, Scarecrow Press, Inc. Lanham, Md., & London, 1996.
19. SILLAMY, Norbert, *Dicționar de psihologie*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2000.
20. Sillamy, Norbert, *Dicționar de psihologie*, Univers Enciclopedic, București, 2000.
21. SALKIND, Neil (ed.), *Encyclopedia of human development*, Sage Publications, 2006, London/New Delhi.
22. ANGEL, Coord. Pierre, *Dicționar de coaching*, Polirom, Iași, 2008.

III.LITERATURĂ DE SPECIALITATE

1. ***, *Consiliul Pontifical pentru dialogul interreligios - Isus Cristos, aducătorul apei vii, o reflecție creștină despre New Age*, Ed. Presa Bună, Iași, 2004.
2. ***, *Cum să biruim deprimarea*, Ed. Sophia, București, 2008.
3. ***, *The Church towards a common vision*, Oikoumene, World Council of Churches Publications, 2013.
4. ***, *The mindfulness project: I am here now – creative mindfulness guide and journal*, Ebury, 2015.
5. † DANIEL, *Teologie și spiritualitate*, Ed. Basilica, București, 2022.
6. † HIEROTHEOS VLACHOS, *Psihoterapia Ortodoxă*, Ed. Sophia, București, 2001.

7. † HIEROTHEOS VLACHOS, *Psihoterapia ortodoxă. Continuare și dezbateri*, Ed. Sophia, București, 2001.
8. † Hierotheos VLACHOS, *Orthodox Spirituality – a brief introduction*, Birth of the Theotokos Monastery, 1994.
9. † IRINEU MIHĂLCESCU, *Dogmele Bisericii Creștine Ortodoxe*, Ed. Episcopiei Romanului și Hușilor, 1994.
10. † Nicolae MLADIN, *Asceza și mistica paulină*, Ed. Deisis, Sibiu, 1996.
11. ACHIMESCU, Pr. Nicolae, *Noile mișcări religioase*, Ed. Limes, Cluj, 2012.
12. ACHIMESCU, Pr. Prof. Dr. Nicolae, *Noile Mișcări Religioase*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2004.
13. ALEXIEV, Serafim, *Răscumpărarea-lucrare a iubirii și dreptății dumnezeiești*, trad. G. Ciocoi, Ed. Sophia, București.
14. AVDEEV, Dmitri, *Depresia ca patimă și ca boală*, Ed. Sophia, București, 2008.
15. AVDEEV, Dmitri, *Nervozitatea la copii și adolescenți*, Ed. Sophia, București, 2008.
16. AVDEEV, Dmitri, *Nervozitatea. Cauze, manifestări, remedii duhovnicești*, Ed. Sophia, București, 2008.
17. BALDWIN, J., „Autobiography of James Mark Baldwin”, în C. MURCHISON (ed.), *History of psychology in autobiography*, vol. 1, Worcester, MA: Clark University, 1930.
18. BALDWIN, J., *Thought and things: A study of the development and meaning of thought or genetic logic*, Arno, New York, 1975.
19. BANDLER, Richard et al., *Introducere în programarea neurolingvistică NLP*, Ed. Curtea Veche Publishing, București, 2017.
20. BANDLER, Richard, *Ghidul de programare neurolingvistică*, Ed. Vidia, 2014.
21. BĂDULESCU, Pr. Dan, *Împărăția răului: New-Age*, Ed. Christiana, 2001.
22. BEL, Pr. Valer, *Misiune, parohie, pastorație*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2002.
23. BERDIAEFF, Nikolai, *Adevăr și revelație*, Ed. de Vest, Timișoara, 1993.
24. BEVANS, Stephen B., SCHROEDER, Roger, *Constants in Context: A Theology of Mission for Today*, 30, American Society of Missiology Series, Orbis Books, Maryknoll, N.Y., 2004.

25. BLAIS, Donald, „The imperative of mystical transformation”, în: *Studies in Spirituality*, 13 (2003).
26. BOBRINSKOY, Boris, *Compașiunea Tatalui*, Ed. Renasterea, Cluj-Napoca, 2017.
27. BORER, Michael Ian, „The new atheism and the secularization thesis”, în: *Religion and the New Atheism: A Critical Appraisal*, Amarnath Amarasingam (ed.), Brill, Leiden-Boston, 2010.
28. BRIA, Pr. Ion, *Destinul Ortodoxiei*, EIBMBOR, București, 1989.
29. BRIA, Pr. Ion, *Liturghia după Liturghie, o topologie a misiunii apostolice și mărturiei creștine azi*, Ed. Athena, 1996.
30. BUBER, Martin, *Eu și Tu*, Ed. Humanitas, București, 1992.
31. BUCAY, Jorge, *Calea spiritualității*, Ed. Litera, București, 2018.
32. BUNGE, Gabriel, *Akedia. Plictiseala și terapia ei după avva Evagrie Ponticul*, Ed. Deisis, 1999.
33. BUNGE, Gabriel, *Mânia și terapia ei după avva Evagrie Ponticul sau vinul dracilor și pâinea îngerilor*, Ed. Deisis, Sibiu, 1998.
34. BUTLER-BOWDON, Tom, *50 cărți fundamentale pentru dezvoltarea personală*, Meteor Press, București, 2008.
35. BUTLER-BOWDON, Tom, *50 Spiritual classics-timeless wisdom from 50 great books of inner discovery, enlightenment and purpose*, Nicholas Brealey Publishing, London, 2005.
36. BARATH, „Self Help in Europe 1979-1989. A critical review”, în: *Health Promotion International*, vol. 6, Oxford University Press, 1991.
37. BAUDRILLARD, Jean, *Societatea de consum. Mituri și structuri*, Ed. Comunicare.ro, București, 2008.
38. CAPACCHIONE, Lucia, *Recovery of your inner child: the highly acclaimed method for liberating your inner self*, Touchstone, 1991.
39. CARL JUNG, *The development of personality*, Princeton University Press, 1981.
40. CHOPICH, Erika J., PAUL, Margaret, *Healing your aloneness – finding love and wholeness through your inner child*, Harper One, 1990.
41. COLE, Edwin Louis, *Principiul potențialului*, Ed. Apollo, București, 2013.

42. COMAN, Pr. Prof. Dr. Constantin, *Dreptatea lui Dumnezeu și dreptatea oamenilor*, Ed. Bizantină, București, 2010.
43. CRISTESCU, Vasile, *Persoană și comuniune în creștinism și filosofie*, Ed. Tehnopress, Iași, 2008.
44. CRABB, Larry, *Conectarea interpersonală*, Ed. Imago Dei, Oradea, 2007.
45. CURRY, Augusto, *Fascinanta construcție a Eu-lui*, Ed. For You, București, 2013.
46. CARETTE, Jeremy, Richard KING, *Selling spirituality- the silent takeover of religion*, Routledge, London and New York, 2005.
47. DENNETT, Daniel C., *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon*, New York: Viking Penguin, 2006.
48. DILTS, Robert, *Bazele programării neorolingvistice*, Ed. Vidia, 2014.
49. DUMITRACHE, Sorina Daniela, *Către tine - 13 exerciții de autocunoaștere, dezvoltare personală și well-being*, Ed. Sper, București, 2014.
50. ELIADE, Mircea, *Sacrul și profanul*, trad. B. Prelipceanu, Ed. Humanitas, București, 2000.
51. EVDOKIMOV, Paul, *Ortodoxia*, trad. I. Popa, I.B.M.B.O.R., București, 1996.
52. EVDOKIMOV, Paul, *Taina iubirii*, trad. Pr. V. Răducă, București, 1994.
53. FLOREA, Pr. Ștefan, *Spiritualitate și desăvârșire la Sf. Grigorie de Nyssa*, Ed. Bibliotheca, Târgoviște, 2015.
54. FOUCAULT, Michel, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, Ed. Colin Gordon, Pantheon Book, New York, 1980.
55. FOUCAULT, Michel, *Technologies of the Self*, Tavistock Publications, London, 1988.
56. FOUCAULT, Michel, *The care of the self*, vol. 3, Pantheon Books, New York, 1986.
57. FOWLER, J. W., *Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning*, San Francisco: Harper & Row, 1981.
58. GALERIU, Pr. Constantin N., *Jertfă și Răscumpărare*, teză de doctorat, București, 1973.
59. GOG, Sorin, SIMIONCA, Anca, *Noile subiectivități ale capitalismului global – spiritualitate, dezvoltare personală și transformări neolibérale în România*”, Ed. Tact, Cluj Napoca, 2022.
60. GAVRILĂ, Pr. Dr. Vasile, *Pentru tineri*, Ed. Fundației Tradiția Românească, București, 2009.

61. HEFNER, Philip, *The Human Factor: Evolution, Culture, and Religion*, Fortress, Minneapolis, 1993.
62. HERTA, Andrei, „Revrăjirea capitalismului postindustrial: magie și transformare spirituală în România”, în Sorin GOG, ANCA SIMIONCA, *Noile subiectivități...*
63. HRISOSTOM DE ETNA, *Elemente de psihologie pastorală ortodoxă*, Ed. Biserica Ortodoxă, Galați, 2003.
64. ICĂ jr, Diac. Ioan I., *Maica Domnului – în teologia secolului XX și în spiritualitatea isihastă a secolului XIV: Grigorie Palama, Nicolae Cabasila, Teofan al Niceei*, Ed. Deisis, Sibiu, 2008.
65. IOJA, Cristinel, „Revelație și sfințenie. Unitatea Revelației în Iisus Hristos și în Viețile Sfinților”, în vol. *Revelație, dogmă și spiritualitate în perspectiva misiunii Bisericii*.
66. IORGA, Lucia, *De la ateism la sfințenie. O abordare psihologică a motivației comportamentului religios*, Ed. Elena Francisc Publishing, București, 2007.
67. KALSCHED, Donald, *Trauma and the Soul: a psycho-spiritual approach to human development and its interruption*, Routledge, 2013.
68. KELLER, Karl A, *New Age, entre nouveaute et redécouverte*, Labor et fides, Geneve, 1993.
69. KIRBY, Alan, *Digimodernism: How new technologies dismantle the postmodern and reconfigure our culture*, Continuum, New York-London, 2009.
70. KLEIN, Terrance, *How things are in the world - Metaphysics and Theology in Wittgenstein and Rahner*, Marquette University Press, 2003.
71. KOVACS, Kenneth Edward, *The relational phenomenological pneumatology of James Loder: providing new frameworks for the christian life*, a Thesis submitted for the Degree of PhD at the University of St. Andrews, Faculty of Philosophy, Scotland, 2002.
72. KURZWEIL, Ray, *The Singularity Is Near*, Viking Penguin, New York, 2005.
73. LEMENI, Adrian, „Asumarea vieții ca dar al lui Dumnezeu în contextul morții spirituale a societății contemporane”, în vol. *Sensul vieții, al suferinței și al morții*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2008.
74. LEMENI, Adrian (coord.), *Apologetica ortodoxă*, vol. 2, Ed. Basilica, 2014.
75. LENOIR, Frederic, *Mic tratat de viață interioară*, Paralela 45, București, 2012.

76. LODER, James, *The logic of the Spirit-human development in theological perspective*, Jossey Bass Publishers, San Francisco, 1998.
77. LOGOTHETIS, Spiridonos, *Deprimarea și tămăduirea ei în învățătura Bisericii*, Ed. Sophia, București, 2001.
78. LOSSKY, Vladimir, *Introducere în teologia ortodoxă*, trad. L. Rus, R. Rus, Ed. Sophia, București, 2006.
79. LOSSKY, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, Ed. Anastasia, București, 1993.
80. LOUTH, Andrew, *Introducing Eastern Orthodox Theology*, Society for Promoting Christian Knowledge, London, 2013.
81. LOUTH, Andrew (ed.), *Ancient Christian Commentary on Scripture. Old Testament I*, IVP Academic, Illinois, 2009,.
82. LYNCH, Gordon, *The new spirituality- un introduction to progressive belief in twenty-first century*, I.B.Tauris, London-New York, 2007.
83. METZGER, James A, *Consumption and Wealth in Luke's Travel Narrative*, Leiden, Boston, 2007.
84. MEYENDORFF, John, *Hristos în gândirea creștină răsăriteană*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.
85. MIHALACHE, Arhid. Adrian Sorin, *Ești ceea ce trăiești-câteva date recente din neuroștiințe și experiențele duhovnicești ale Filocaliei*, Ed. Trinitas, București, 2019.
86. MITROFAN, Iolanda, *Orientarea experiențială în psihoterapie-dezvoltare personală, interpersonală, transpersonală*, Ed. Alma Mater, București, 2000.
87. MITROFAN, Iolanda, *Psihoterapie*, Ed. Sper, București, 2008.
88. MITROFAN, Laurențiu, *Dezvoltarea personală-competență universară transversală. O nouă paradigmă educațională*, Ed. Universității din București, 2007.
89. MLADIN, Nicolae, *Prelegeri de mistică ortodoxă*, Ed. Veritas, Târgu-Mureș, 1996.
90. MORE, M., MORE, V. N. (eds), *The Transhumanist Reader*, John Wiley & Sons Inc., Malden, 2013.
91. MORRIS, Berman, *The Reenchantment of the World*, Cornell Univ. Press, Ithaca, N.Y, 1981.

92. MUREȘAN, Radu Petre, *Alternative spirituale în România. Secolul XXI. Perspectiva ortodoxă*, Ed. Agnes, București.
93. MURPHY, Michael Patrick, *A Theology of criticism-Balthasar, Postmodernism and the Catholic Imagination*, Oxford University Press, 2008.
94. MACMILLAN, Eolene Boyd, „Transformation-James Loder, mystical spirituality and James Hillman”, în: *Religions and discourse*, Vol. 31, Peter Lang, Oxford.
95. MAGNIN, Thierry, *A deveni tu însuși în lumina științei și a Bibliei*, Ed. Curtea Veche, București, 2007.
96. MARCU, Diac. Grigorie, *Antropologia paulină*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1941.
97. MAXWELL, John, *Cele 15 legi supreme ale dezvoltării personale*, Ed. Amaltea, București, 2013.
98. NELLAS, Panayotis, *Deification in Christ: Orthodox Perspectives on the Nature of the Human Person*, Contemporary Greek Theologians, no. 5 , Crestwood, N.Y: St. Vladimir’s Seminary Press, 1987.
99. NELLAS, Panayotis, *Omul – animal îndumnezeit*, Ed. Deisis, Sibiu, 1999.
100. NELLAS, Panayotis, *Omul-animal îndumnezeit. Perspective pentru o antropologie ortodoxă*, Ed. Deisis, Sibiu, 2002.
101. NELSON, James, *Psihology, religion, spirituality*, Springer, New York, 2009.
102. NEWMAN, Jay, *Religion and Technology: A Study in the Philosophy of Culture*, CT: Praeger, Westport, 1997.
103. NOBLE, David, *The Religion of Technology: The Divinity of Man and the Spirit of Invention*, Knopf, New York, 1997.
104. NOICA, Constantin, *Devenirea întru ființă – încercare asupra filozofiei tradiționale. Tratat de ontologie*, Ed. Humanitas, București, 1998.
105. O’COLLINS, Gerald, *Rethinking Fundamental Theology-toward a new Fundamental Theology*, Oxford University Press, 2011.
106. OSER , F., GMUNDER, P., *Religious judgment: A developmental perspective*, AL: Religious Education, Birmingham, 1991.

107. PALAGA, Cristine, „Descoperă-ți puterea interioară! - instanțe ale guvernării de sine în retorica neoliberală a dezvoltării personale și spirituale”, în Sorin GOG, ANCA SIMIONCA, *Noile subiectivități...*
108. PENTIUC, Pr. Eugen, *Hearing the Scriptures – liturgical exegesis of the Old Testament in Byzantine Orthodox Hymnography*, Oxford University Press, 2021.
109. PENTIUC, Pr. Eugen, *Eastern Orthodox Tradition*, Oxford University Press, 2014.
110. PETRARU, Pr. Gheorghe, *Ortodoxie și prozelitism*, Ed. Trinitas, Iași, 2000.
111. PETRARU, Pr. Gheorghe, *Teologie Fundamentală și Misionară. Ecumenism*, Ed. Performantica, Iași, 2006.
112. PETRARU, Pr. Gheorghe, *Misiologie Ortodoxă*, Ed. Panfilius, Iași, 2002.
113. PETREA, Delia, „Mecanisme de subiectivare neoliberale în firmele multi-level marketing: dezvoltare personală, wellness și cultură organizațională”, în Sorin GOG, ANCA SIMIONCA, *Noile subiectivități...*
114. PLATZNER, Robert L., „Judaism and atheism: the challenge of secular humanism”, în: *Religion and the New Atheism: A Critical Appraisal*, Amarnath Amarasingam (ed.), Brill, Leiden-Boston, 2010.
115. POPESCU, Pr. Dumitru, „Consumism sau transfigurare?”, în vol. *Spiritualitate și consumism în Europa unită*.
116. POPESCU, Pr. Dumitru, „Omul fără rădăcini”, în vol. *Violența în numele lui Dumnezeu, un răspuns creștin*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia.
117. POPESCU, Pr. Ion, „Temeiurile teologice ale misiunii Bisericii”, în vol. *Revelație, dogmă și spiritualitate în perspectiva misiunii Bisericii*.
118. POPESCU, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Iisus Hristos Pantocrator*, EIBMBOR, București, 2005.
119. POPOVICI, Pr. Iustin, *Credința Ortodoxă și viața în Hristos*, trad. Paul Bălan, Ed. Bunavestire, Galați, 2003.
120. POPA, Pr. Prof. Dr. Gheorghe, *Introducere în Teologia Morală-principii și concepte generale*, Ed. Trinitas, Iași, 2003,.
121. PRABHU, Michael, *Medications and meditations in the New Age*, 2009.
122. PUTTICK, Elisabeth, „Personal Development: the Spiritualisation and Secularisation of the Human Potential Movement”, în Steven SUTCLIFFE, Marion BOWMAN (ed.),

- Beyond New Age: Exploring Alternative Spirituality*, Edinburgh University Press, 2000.
123. PALMER, Stephen (ed.), *Brief Gestalt Therapy*, Sage Publications, London, 2003.
124. PAVEL, Aurel, TOROCZKAI, Ciprian Iulian, *Adevăratul și falsul ecumenism*, Ed. Universității „Lucian Blaga/Ed. Andreiana, Sibiu, 2010.
- 125.** REMETE, Pr. George, „Învățătura creștină, experiența autentică a iubirii religioase exprimată în dogma Întrupării”, în vol. *Violența în numele lui Dumnezeu, un răspuns creștin*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia.
126. ROBBINS, Anthony, *Putere nemărginită - știința dezvoltării personale*, Ed. Amaltea, București, 2001.
127. ROSSI, Albert, *Cum să devii o prezență vindecătoare*, Ed. Doxologia, Iași, 2018.
128. RUSU, Ilie, *Psihologie religioasă*, Ed. Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2000.
129. SĂNDULACHE, Sorin, *Consiliere și psihoterapie pastorală*, Ed. Casa Cărții, Oradea, 2009.
130. SCHMEMANN, Alexandre, *Euharistia, Taina Împărăției*, Ed. Anastasia, București, 1993.
131. SCHACHT, Richard, „After Transcendence: The Death of God and the Future of Religion”, în Dewi Zephaniah PHILLIPS, Timothy Tessin (ed), *Religion without Transcendence? Claremont Studies in the Philosophy of Religion*, Palgrave Macmillan, London.
132. SEMEN, Pr. Petre, *Experiența umanului cu divinul după Sfânta Scriptură*, Ed. Performantica, Iași, 2007.
133. SEMEN, Pr. Petre, *Învățătura despre sfânt și sfințenie în cărțile Vechiului Testament*, Ed. Trinitas, Iași, 1993.
134. SHELDRAKE, Philip, „Spirituality and Theology”, în: *Companion Encyclopedia of Theology*, Peter Byrne, Leslie Houlden (eds), Routledge, London/New York, 2003.
135. SHELDRAKE, Philip, „Spirituality and Theology”, în: *Companion Encyclopedia of Theology*, Peter Byrne, Leslie Houlden (ed.), Routledge, London/New York, 2003.
136. SILADI, Paul, „Witness through holiness of life. A quick look into the biography of a concept”, în: *Diakrisis Yearbook of Theology and Philosophy*, 4/2021.

137. SMITH, Adrian, *God and the Aquarian Age. The New Era of the Kingdom*, Great Waking, McCrimmons.
138. SOFRONIE, Arhim., *Rugăciunea-experiența vieții veșnice*, Ed. Deisis, Sibiu, 1998.
139. SONEA, Pr. Cristian, *Paradigme misionare - de la Edinburgh la Sinodul din Creta*, Presa Universitară Clujeană, 2016.
140. SPIDLIK, Tomas, *Spiritualitatea Răsăritului creștin. Vol.1:Manual sistematic*, Ed. Deisis, Sibiu, 2005.
141. STAHL, Stefanie, *The hild in you: the breakthroughmethod for bringing out your authentic self*, Penguin Life, 2015.
142. STAN, Florin, *Cercetare și strategie misionar-pastorală în Biserica Ortodoxă Română contemporană*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2019.
143. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, *Ascetica și mistica*, EIBMBOR, București, 1992.
144. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Ed. Omniscop, Craiova, ²1993.
145. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Ed. Basilica, București, 2013.
146. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, *Iisus Hristos, lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Ed. Anastasia, București, 1993.
147. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, *Iisus Hristos, lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Ed. Anastasia, București, 1993.
148. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia Ortodoxă*, EIBMBOR, București, 2004.
149. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, Ed. EIBMBOR, București, 1978.
150. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, EIBMBOR, București, ²1997.
151. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, *Ascetica și mistica Bisericii ortodoxe*, IBMBOR, București, 2002.
152. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Ed. Basilica, București, 2013.

153. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978.
154. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Ed. Omniscop, Craiova, 1993.
155. SUSAN, Wyche P. et. ali., „Technology in Spiritual Formation: An Exploratory Study of Computer Mediated Religious Communications”, în: *Proceedings of the 2006 20th anniversary conference on Computer supported cooperative work*, ACM, New York.
156. TEȘU, Pr. Prof. Ioan C., „Viața spirituală în era digitală”, în Pr. Prof. Ioan TEȘU et al. (eds), *Digitalizarea vieții. Radiografii științifice și spirituale*, Ed. Doxologia, Iași, 2024.
157. TEȘU, Pr. Prof. Ioan C., *Virtuțile creștine, cărări spre fericirea veșnică*, Ed. Trinitas, Iași, 2001
158. TIMIADES, Emilianos, *Preot, parohie, înnoire*, trad. Paul Brusanoschi, Ed. Sofia, București, 2001.
159. TIA, Arhim. Lect. Dr. Teofil, „Fotografia crizei valorilor. Des-creștinarea Europei contemporane. Analize și terapii pastorale”, în vol. *Spiritualitate și consumism în Europa unită*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2004.
160. TIA, Arhim. Teofil, *Reîncreștinarea Europei? Teologia religiei în pastorală și misiologia occidentală contemporană*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2003.
161. TOBIAS, Andrada, „Spiritualitate și tehnici de dezvoltare a sinelui: noi practici de loisir în România”, în Sorin GOG, ANCA SIMIONCA, *Noile subiectivități...*
162. TODOR, Carmen, *Arta fericirii în secolul XXI*, Ed. Paralela 45, București, 2012.
163. TOLLE, Eckhart, *Puterea prezentului*, Curtea Veche, București, 2017.
164. TRIFAN, Iulia, *Instituții și practici de dezvoltare personală. O perspectivă antropologică*, lucrare susținută în cadrul proiectului Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere, București, 2016.
165. TRACY, Brian, *Change Your Thinking, Change Your Life: How to Unlock Your Full Potential for Success and Achievement*, John Wiley & Sons, New Jersey, 2005.

166. TULCAN, Pr. Ioan, *Dogma Sfintei Treimi și implicațiile ei misionare în Revelație, dogmă și spiritualitate în perspectiva misiunii Bisericii*, Pr. Valer BEL (ed.), Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2011.
167. TURCAN, Nicolae, *Postmodernism și teologie apofatică*, Ed. Limes, Cluj, 2014.
168. TASTARD, Terry, „Theology and Spirituality in the nineteenth and twentieth centuries”, în: *Companion Encyclopedia of Theology*, Peter BYRNE, Leslie HOULDEN (eds), Routledge, London/New York, 2003.
169. VLIANGOFTIS, Pr. Arsenie, *Ereziile contemporane*, Ed. Evanghelismos, București, 2006.
170. WILBER, Ken, *Daily reflections on integral spirituality*, Shambhala, Boston & London, 2000.
171. WILBER, Ken, *Eye to eye- the quest for the new paradigm*, Anchor Books, New York, 1983.
172. WILBER, Ken, *Fără granițe- abordări orientale și occidentale ale dezvoltării personale*, Elena Francisc Publishing, București, 2006.
173. WILBER, Ken, *Integral meditation- mindfulness as a path to grow up, wake up and show up in your life*, Shambhala Publications, Colorado, 2016.
174. WILBER, Ken, *Integral spirituality-a startling new role for religion in the modern and postmodern world*, Integral Books, Boston&London, 2006.
175. WILBER, Ken, *Le livre de la vision integrale*, InterEditions-Dunod, Paris, 2008.
176. WILBER, Ken, PATTEN, Terry, *Integral life practice*, Integral Books, Boston&London, 2012.
177. WILBER, Ken, *Sex, ecology, spirituality- the spirit of evolution*, Shambhala, Boston&London, 2000.
178. WILBER, Ken, *The essential*, Shambhala, Boston&London, 1998.
179. WILBER, Ken, *The marriage of sense and soul- integrating science and religion*, Random House, New York, 1998.
180. WILBER, Ken, *The religion of tomorrow-a vision for the future of the great traditions*, Shambhala, Boulder, 2017.
181. WILBER, Ken, *The Atman project- a transpersonal view of human development*, Wheaton, IL., Quest Books, 1996

182. WILBER, Ken, *Une theorie de tout- une vision integrale pour les affaires, la ppolitique, la science et la spiritualite*, Almora, Paris, 2014.
183. WILBER, Ken, *A brief history of everything*, ColourBooks Ltd, Dublin, 1996.
184. Wonsuk, MA, ROSS, Kenneth R., „Introduction: The spiritual dimension of Mission”, în: *Mission Spirituality and authentic discipleship*, Regnum Edinburgh Centenary Series, Vol.14, Regnum Books International, 2013.
185. WONSUK, MA, ROSS, Kenneth R., „Introduction: The spiritual dimension of Mission”, în vol. *Mission Spirituality and authentic discipleship*, vol. 14, Regnum Edinburgh Centenary Series, Regnum Books International, 2013.
186. WRIGHT, Dana, „Homo Testans: the life, work and witness of James Loder Jr.”, în vol. *The logic of the Spirit in human thought and experience- exploring the vision of James Loder Jr.*, Pickwick Publications, 2014.
187. WURTZ, Bruno, *Filosofia transformării și mișcarea New Age*, Editura de Vest, Timișoara, 2008.
188. WURTZ, Bruno, *New Age-noua ordine spirituală a profeților mincinoși*, Ed. Agaton, Făgăraș, 2020.
189. WAKEFIELD, Gordon, „Spirituality and Liturgy”, în: *Companion Encyclopedia of Theology*, Peter BYRNE, Leslie HOULDEN (eds), Routledge, London/New York, 2003.
190. WARE, Kallistos, „In the image and likeness: the uniqueness of the human person”, în John CHIRBAN (ed.), *Personhood-Orthodox christianity and the connection between body, mind and soul*, Bergin & Garvei, Westport, 1996
191. YANNARAS, Christos, *Abecedar al credinței. Introducere în teologia ortodoxă*, trad. Pr. C. Coman, Ed. Bizantină, București, 2007.
192. ZALESKI, Jeff, *The Soul of Cyberspace: How New Technology Is Changing Our Spiritual Lives*, Harper, San Francisco, 1997.

IV. STUDII ȘI ARTICOLE

1. ADAMS, George, „A theistic perspective on Ken Wilber’s transpersonal psychology”, in: *Journal of Contemporary Religion*, 17 (2002), 2.

2. ANDERSON, Belinda, „Integrating science and religion-implications for the scientific understanding of chinese medicine.Part.II: using Ken Wilber`s integral vision as a basis for the integration of chinese medicine and western science”, în: *Clinical Acupuncture and Oriental Medicine*, Elsevier Science, 4 (2003), 1-10.
3. AUPERS, Stef, HOUTMAN, Dick, *Reality Sucks' On Alienation and Cybergnosis*, în: *Concilium: International Journal of Theology*, (1) 2005.
4. BENGA, Pr. Daniel, „Exigențele învățământului teologic universitar contemporan”, în: *Studii Teologice*, seria a III-a, III (2007), 4.
5. BERGER, Kevin M., „An integral approach to spirituality: The Orthodox Spirituality of Dumitru Staniloae, review article, în: *Saint Vladimir Theological Quartely*, 48 (2004).
6. BIDWELL, Duane R., „Ken Wilber`s transpersonal psychology: an introduction and preliminary critique”, în: *Pastoral Psychology*, 48, (1999), 2.
7. BRIA, Pr. Ion, „The creative Vision of D. Staniloae”, în: *The Ecumenical Review*, 33 (1981), 1.
8. BROUGHTON, J. M., „Piaget`s structural developmental psychology: I. Piaget and structuralism”, în: *Human Development*, 24/1981.
9. BROUGHTON, J. M., „Piaget`s structural developmental psychology: IV. Knowledge without a self and without history”, în: *Human Development*, 24 (1981).
10. BROUGHTON, J. M., „Piaget`s structural developmental psychology: V. Ideology-critique and the possibility of a critical developmental theory”, în: *Human Development*, 24, (1981).
11. BUCHIU, Pr. Ștefan, „Învățătura despre Logosul divin la Sfântul Atanasie cel Mare”, în: *Ortodoxia*, 3-4/2000.
12. BUCHIU, Pr. Ștefan, „Învățătura ortodoxă despre timp”, în: *Ortodoxia*, 1-2/1999.
13. BUJU, Smaranda, „Modelling the personality the trainer`s dilemma”, în: *European Journal of Science and Theology*, 1 (2005), 2.
14. BASARAB, Mircea, „Înnoirea omului în concepția ortodoxă”, în: *Mitropolia Banatului*, 1-2/1984.
15. BATES, Dana, „Towards a Humanistic Theology of Youth Development: Growing through the Work of the Romanian Theologian Dumitru Staniloae”, în: *Journal of Youth and Theology*, 5 (2006), 2.

16. BAZZANO, Manu, „House of cards: on Ken Wilber`s neo-traditionalism”, în: *Self & Society- an International Journal for Humanistic Psychology*, 44 (2016), 2.
17. CARPENDALE, J. I. M., „Kohlberg and Piaget on stages and moral reasoning”, în: *Developmental Review*, 20/2000.
18. CÂRSTOIU, Protos. Justinian, „Locașul de cult, loc al prezenței lui Dumnezeu și al comuniunii cu omul”, în: *Ortodoxia*, 1-2/2008.
19. CIOBOTEA, Daniel, „Timpul și valoarea lui pentru mântuire”, în: *Ortodoxia*, 1-2/1977.
20. CLARKE, Peter B., „Religions traditional and new in the Encyclopedia of Religion”, în: *Religious Studies*, 24 (1988), 1.
21. COECKELBERGH, Mark, „Artificial Intelligence, networks and spirituality”, în: *Zygon*, 45 (2010), 4.
22. COMAN, Pr. Constantin, „Învățământul teologic românesc și provocările momentului istoric actual”, în: *Studii Teologice*, III (2007), 4.
23. COMAN, Pr. Ioan G., „Persoana Logosului Iisus Hristos în lumina primelor patru secole patristice”, în: *Studii Teologice*, XXIV (1972), 9-10.
24. COMAN, Pr. Prof. Ioan G., „Persoana Logosului Iisus Hristos în lumina primelor patru secole patristice”, în: *Studii Teologice*, XXIV (1972), 9-10.
25. CONOVICI, Iuliana, „*Tradition, Community and Authority on the Romanian «Orthodox Web»*”, în: *Studii Teologice*, 2010.
26. CORNÎTESCU, Pr. Constantin, „Învierea Domnului și însemnătatea ei pentru viața creștină”, în: *Ortodoxia*, 2/1983.
27. De Kock W., „Fowler and faithful change”, în: *Scriptura*, 72 (2000).
28. GIDLEY, Jennifer, „Educational imperatives of the evolution of consciousness: the integral vision of Rudolf Steiner and Ken Wilber”, în: *International Journal of Children`s Spirituality*, 12 (2007), 2.
29. GOG, Sorin, „Subiectivități neoliberele în câmpul spiritualităților alternative din România”, în Sorin GOG, ANCA SIMIONCA, *Noile subiectivități...*
30. GUSHIKEN, Kevin M., „Nurturing spiritual identity formation in youth curriculum from the Theological-Psychological approach of James Loder”, în: *Christian Education Journal*, 7 (2010), 2.

31. GALERIU, Pr. Constantin, „Mântuitorul Iisus Hristos-Învățătorul nostru suprem”, în: *Ortodoxia*, 1/1983.
32. HARDMAN, C., „Humanistic Psychology and the Human Potential Movement”, în: *Self and Society*, XX (1992), 4.
33. HANEGRAAFF, Wouter J., „New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought”, în: *Studies in the History of Religions*, 72, E.J. Brill, Leiden-New York, 1996.
34. HANEGRAAFF, Wouter J., „New Age Spiritualities as Secular Religion: A Historian's Perspective”, în: *Social Compass*, 46.2, (1999).
35. KEMP, Vande, H., „G. Stanley Hall and the Clark school of religious psychology”, în: *American Psychologist*, 47 (1992), 290-298.
36. LEWIS, Sara E., „Ayahuasca and Spiritual Crisis: Liminality as Space for Personal Growth”, în: *Anthropology of Consciousness*, 19 (2008), 2.
37. LODER, James, „Transformation in christian education”, in: *Religious education:the official journal of the Religious Education Association*, 76:2.
38. LODER, James, „Transformation in Liturgy and learning”, în: *Liturgy*, 4-4.
39. LODER, James, FOWLER, James, „Conversations on Fowler`s stages of faith and Loder`s the transforming moment”, în: *Religious Education*, 77 (1982), 2.
40. MANOLACHE, Anca, „Învierea și Înălțarea Domnului-încununare a operei de răscumpărare”, în: *Ortodoxia*, 2/1969.
41. MARGOLIS, F. H., „A survey of Methods in the Human Potential Movement”, în: *Training and Development Journal*, 1977.
42. MIRON, Arhim. Vasile, „Despre semnificația Sfintei Cruci și a Învierii Domnului în slujbele Bisericii”, în: *Ortodoxia*, 1-2/1996.
43. MODELL, Harold et al., „A physiologist s view of homeostasis”, în: *Advances in Physiology Education*, 39/2015.
44. O`CUINN, Conall, „The integral vision of Ken Wilber: new foundations for a dialogue between science and religion”, în: *Studies: an Irish quaterly review*, 96 (2007), 383.
45. PETRESCU, Macedon, „Despre rugăciune în cartea Psalmilor”, în: *Studii Teologice*, 9-10/1984.

46. PINTILIE, Alexandru, „Identificarea Mântuitorului nostru Iisus Hristos cu fiecare persoană umană”, în: *Teologie și viață*, 1-4/2014.
47. POPESCU, Teodor M., „Moartea și Învierea Mântuitorului în credința vechior creștini”, în: *Ortodoxia*, 2/1955.
48. PAUCHANT, Thierry, „Integrating spirituality at work: an interview with Ken Wilber”, în: *Journal of management, spirituality and religion*, 1 (2004), 1.
49. RADU Pr. Dumitru Gh., „Caracterul ecleziologic al Sf. Taine și problema intercomuniunii”, teză de doctorat, în: *Ortodoxia*, 1-2/1978.
50. RADU, Pr. D., „Învierea Domnului, pârga învierii noastre”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, 3-4/1978.
51. RICH, Grant Jewell, „Anthropology, Consciousness and Spirituality: a conversation with Ken Wilber”, în: *Anthropology of Consciousness, sep/dec*, 12 (2001), 2.
52. SCHLAMM, Leon, „Ken Wilber`s spectrum model: identifying alternative soteriological perspectives”, în: *Religion*, 31/2001.
53. SCHNEIDER, Kirk, „The deified self: a centaur response to Wilber and the transpersonal movement”, în: *Journal of Humanistic Psychology*, 27 (1987), 2.
54. SCHUSSLER, Aura-Elena, „Transhumanism as a New Techno-Religion and Personal Development: in The Framework of a Future Technological Spirituality”, în: *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 18 (2019), 53.
55. ȘELARU, Sorin Constantin, „Biserica, spațiu al comuniunii”, în: *Ortodoxia*, 3-4/2006.
56. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Biserica în sens de locaș și de largă comuniune în Hristos”, în: *Ortodoxia*, 3/1982.
57. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Câteva trăsături caracteristice ale Ortodoxiei”, în: *Mitropolia Olteniei*, 7-8/1970.
58. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Crucea și înnoirea creației în învățătura ortodoxă”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 7-8/1976.
59. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Cultul Bisericii Ortodoxe, mediu al lucrărilor Sfântului Duh asupra credincioșilor”, în: *Ortodoxia*, 1/1981.
60. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Iisus Hristos, Arhiereu în veac”, în: *Ortodoxia*, 2/1979.

61. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Încrederea și prietenia între oameni și popoare, condiții pentru coexistența pașnică între state și porunci ale învățaturii creștine”, în: *Biserica Ortodoxă Română*.
62. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Învățătură ortodoxă despre mântuire și concluziile ce rezultă din ea pentru slujirea creștină”, în: *Ortodoxia*, 2/1972.
63. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Maica Domnului Ocrotitoarea”, în: *Ortodoxia*, 9/1979.
64. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Sfânta Treime, structura supremei iubiri”, în: *Studii Teologice*, 5-6/1970.
65. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Taina Euharistiei izvor de viață spirituală în Ortodoxie”, în: *Ortodoxia*, 3-4/1979.
66. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Vechimea și spiritualitatea termenilor creștini români în solidaritate cu ale limbii române în general”, în: *Biserica Ortodoxă Română*.
67. STĂNILOAE, Pr. Prof. D., „Învățătura Sfântului Atanasie cel Mare despre mântuire”, în: *Studii Teologice*, 5-6/1973.
68. STĂNILOAE, Pr. Prof. D., „Paștile, sărbătoarea luminii și a bucuriei în Ortodoxie”, în: *Studii Teologice*, 5-6/1975.
69. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Biruința Crucii”, în: *Ortodoxia*, 4/2013.
70. STĂNILOAE Pr. Prof. Dumitru, „Taina Euharistiei, izvor de viață spirituală în Ortodoxie”, în: *Ortodoxia*, 3-4/ 1979.
71. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Definiția dogmatică de la Calcedon”, în: *Ortodoxia*, 2-3/1951.
72. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Rugăciunea într-o lume secularizată”, în: *Ortodoxia*, 4/2013.
73. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Rugăciunile pentru celălalt și universalitatea Bisericii”, în: *Ortodoxia*, 4/2013.
74. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Natură și har în teologia bizantină”, în: *Ortodoxia*, XXVI (1974), 3.
75. SAITER, Sean, „Universal integralism: Ken Willber`s integral method in context”, în: *The Humanistic Psychologist*, 37/2009.
76. SANDU, Pr. Ștefan, „Iubirea de aproapele în concepția Sfântului Ioan Gură de Aur”, în: *Ortodoxia*, 3-4/2002.

77. TARAZI, Nadim, „Învățătura despre Sfânta Cruce în teologia paulină”, în: *Ortodoxia*, 1/1974, p. 184.
78. TEȘU, Pr. Ioan C., „Lumea și raționalitatea în tâlcuirea Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae”, în: *Teologie și Viață*, (XII) 2002, 9-12.
79. TULCAN, Ioan, „Accente ale misiunii ortodoxe în contextul unificării europene”, în: *Teologia*, VIII (2004), 4.
80. TURCU, Pr. Sorinel, „Iisus Hristos, Izvorul adevărului, vieții, cunoștinței și iubirii dumnezeiești”, în: *Ortodoxia*, 3-4/2006.
81. UNGUREANU, Ionel, „Ancorarea învățământului teologic universitar la realitățile comunitare românești”, în: *Studii Teologice*, III (2007), 4.
82. WORTHINGTON, E. L. Jr., „Religious faith across the life span: Implications for counseling and Research”, în: *The Counseling Psychologist*, 17/1989.
83. WALSH, Roger, VAUGHAN, Frances, „The worldview of Ken Wilber”, în: *Journal of Humanistic and Psychology*, 34 (1994), 2.

V.ADRESE INTERNET CONSULTATE

1. RIKLAN, David, *Self improvement-the top 101 experts that help us improve our lives* Published by Self Improvement Online, www.SelfGrowth.com (08. 2022).
2. HAY, Robert, *The relevance of ecocentrism, personal development and transformational leadership to sustainability and identity*, în *Sustainable development*, 18, (2010), Published online in Wiley Interscience (www.interscience.wiley.com) (09. 2022).
3. BRINKMANN, Susan, „Cum este legată terapia Gestalt de New Age”, disponibil la: <https://www.womenofgrace.com>. (02. 2025).
4. BRINKMANN, Susan, *His Strange Psychology of Carl Jung*, disponibil la: <https://www.womenofgrace.com/>. (02. 2025).
5. BRINKMANN, Susan, *Is the inner child a New Age Concept*, <https://www.womenofgrace.com>. (02. 2025).
6. BRINKMANN, Susan, *Mindfulness Meditation*, <https://www.womenofpace.com/blog/?p=15>. (02. 2025).

7. BRINKMANN, Susan, *Quantum woo*, disponibil la: <https://www.womenofgrace.com>. (02. 2025).
8. KIRBY, Alan, „The Death of Postmodernism and Beyond”, în: *Philosophy Now*, 58 (2006), disponibil la: <http://emerymartin.net/FE503/Week10/The%20Death%20of%20Postmodernism%20And%20Beyond-Kirby.pdf> (08. 2022).
9. KUMAR, Gian, *Neo-spiritualism*, disponibil la: https://medium.com/@gian_96863/neo-spiritualism-a601f75e8ea7 (08. 2022).
10. MUŞAT, Carmen, *Postmodernismul – un concept problematic depăşit*, disponibil la: <https://www.observatorcultural.ro/articol/postmodernismul-un-concept-problematic-depasit/> (08. 2022).